

Одеський національний університет імені І.І.Мечникова

Економіко-правовий факультет

Кафедра обліку і фінансів

К в а л і ф і к а ц і й н а р о б о т а м а г і с т р а
**«Бюджетна політика у забезпеченні соціально-економічного розвитку
регіону»**

«Budgetary policy in ensuring socio-economic development of the region»

на здобуття другого (магістерського) рівня вищої освіти

Виконала: здобувачка денної форми навчання
спеціальності
072 Фінанси, банківська справа,
страхування та фондовий ринок
Мандриченко (Делі) Ольга Дмитрівна

Науковий керівник:
к.е.н., доцент Бутенко В.В. _____

Рецензент:
к.е.н., доцент Васютинська Л.А.

Рекомендовано до захисту:

Захищено на засіданні ЕК №__

Протокол засідання кафедри
№__ від «__» _____ 2025 р.

Протокол №__ від «__» _____ 2025 р.
Оцінка ____ / ____ / ____

Завідувач кафедри
Д.е.н., доц. _____ Савастєєва О.М.

Голова ЕК
д.е.н., доц. _____ Савастєєва О.М.

Одеса – 2025

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО – МЕТОДОЛОГІЧНИЙ ТА ПРАКТИЧНИЙ ФУНДАМЕНТ БЮДЖЕТНОЇ ПОЛІТИКИ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ.....	11
1.1 Сутність і значення бюджетної політики для економічної безпеки держави: теоретико-методологічний аспект.....	11
1.2 Державна політика регіонального розвитку: теорія і практика.....	19
1.3 Теоретичні підходи до стимулювання регіонального соціально- економічного розвитку за допомогою бюджетного інструментарію.....	28
Висновки до розділу 1.....	36
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ РЕАЛІЗАЦІЇ КЛЮЧОВИХ НАПРЯМІВ БЮДЖЕТНОЇ ПОЛІТИКИ РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІЙ.....	39
2.1 Аналіз практичного виконання стратегічних напрямів бюджетної політики регіонального соціально-економічного розвитку на 2021–2027 роки.....	39
2.2 Таксономічний аналіз фінансової стійкості місцевих бюджетів в контексті сталого регіонального розвитку за 2021 – 2024 рр.....	47
2.3 Аналіз бюджетної політики регіонального відновлення за 2023–2025 рр.....	54
Висновки до розділу 2.....	62
РОЗДІЛ 3. ПРОБЛЕМАТИКА ТА ІНСТРУМЕНТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОЇ БЮДЖЕТНОЇ ПОЛІТИКИ РЕГІОНАЛЬНОГО СОЦІАЛЬНО- ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ.....	65
3.1 Сучасна проблематика соціально-економічного розвитку регіонів України..	65
3.2 Ключові напрями оптимізації бюджетної політики соціально-економічного розвитку регіонів.....	73
Висновки до розділу 3.....	81
ВИСНОВКИ.....	83
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	87
ДОДАТКИ.....	97

ВСТУП

Актуальність теми. Збройна агресія проти України стала безпрецедентним випробуванням для всієї держави, в тому числі негативно відобразилася на соціально-економічному розвитку її адміністративно-територіальних одиниць. В складних умовах особливого значення набуває ефективна бюджетна політика, оскільки вона займає основне місце в процесі забезпечення життєдіяльності територій, доступу громадян до соціальних благ, а також в контексті підтримки ділової активності. Дослідження бюджетної політики та бюджетного процесу на регіональному рівні має важливе значення для стабільного державного розвитку, адже потрібно постійно оцінювати соціально-економічний стан територій і здійснювати ефективне бюджетне планування. Інтеграція пріоритетів територіального розвитку у цілі бюджетної політики дає змогу результативно управляти публічними фінансами, забезпечуючи фінансування таких сфер, як освіта, медицина, обороноздатність, а також соціальний захист. До того ж, зважена бюджетна політика дозволяє забезпечити належний рівень фінансової дисципліни, яка в тому числі визначає сталий економічний розвиток. Вона включає фіскальну політику, політику управління державним боргом та інвестиційну політику, що в цілому визначає успішність соціально-економічного розвитку окремих територій. З огляду на це, з'ясування пріоритетів бюджетної політики є основним фактором для ефективного управління державою та ухвалення стратегічно важливих рішень. З метою дослідження сучасного стану бюджетної політики доцільно перш за все дослідити стан муніципальних бюджетів кожної з областей, визначити регіони із достатніми значеннями відповідних показників, а також ті, що потребують вжиття невідкладних заходів.

Збалансоване економічне зростання і підвищення добробуту громадян, збереження та зміцнення цілісності країни у вкрай важких умовах сьогодення

виступає головними цілями на шляху до сталого загальнодержавного розвитку. З огляду на те, що усі наведені фактори водночас формують мету політики регіонального розвитку, обрання оптимальної стратегії в даному напрямку здійснює суттєвий вплив на стан держави у довгостроковій перспективі.

Досягнення Україною сталого і збалансованого соціально-економічного розвитку можливе тільки в той час, коли буде досягнутий сталий розвиток всіх її адміністративно-територіальних одиниць. Оновлення і корегування регіональної політики на основі врахуванням загроз та першочергових задач сьогодення в повоєнного відродження, а також позитивної практики зарубіжних, є вкрай важливими для нашої країни в даний період. Дослідження питань розвитку територій є актуальним внаслідок потреби у досягненні економічного, соціального, а також екологічного зростання, покращення якості життя громадян і зміцнення загальнонаціональної безпеки.

Потрібно зазначити, що впродовж останніх років відбувається збільшення уваги українських та зарубіжних науковців до різних аспектів регіональної політики внаслідок її високої актуальності і постійних трансформацій, які спричинені кризовими явищами, змінами щодо соціально-економічних цілей, трендами галузевих трансформацій, переформатування міжнародних зв'язків і умов турбулентних ринків. В даному контексті варті уваги роботи таких науковців, як О. Азархіна, М. Демченко, Г. Кириченко, Т. Краснопольська, Н. Красностанова, О. Лучин, Р. Придко, С. Тарасенко, І. Франів та ін., в яких були досліджені важливі аспекти регіонального управління і вибудови раціональної бюджетної політики, в тому числі на рівні територій, що визначає потужну основу з метою подальших досліджень та їх актуалізації. Водночас, наукові дослідження і відповідні публікації, в яких висвітлюється дана проблема та варіанти її вирішення, свідчать про неабиякий інтерес представників наукової спільноти до питань раціоналізації політики управління бюджетними ресурсами. Проблематика зростання дієвості

бюджетних видатків в контексті досягнення територіального соціально-економічного розвитку також є предметом живих наукових дискусій.

Серед вітчизняних дослідників, які внесли значний вклад в дослідження даних питань, потрібно відзначити публікації Б. Пшик, який досліджує значення бюджетної прозорості в межах цілісної системи управління публічними фінансами і виокремлює практичні рекомендації щодо її збільшення. Вартий уваги внесок І. Кондрата, який вивчає питання залучення суспільства до бюджетного процесу на регіональному рівні. До того ж, потрібно відзначити дослідження О. Бичковської, де є намагання висвітлити зв'язок бюджетної політики і соціально-економічного розвитку територій, а також дослідження О. Савастєєвої, які визначають стратегічні вектори бюджетної політики на місцевому рівні в умовах фінансової децентралізації.

Водночас, у наукових напрацюваннях, присвячених дослідженню бюджетного процесу, науковці фокусують увагу на різних проявах його організації та функціонування. Так, З. Лободіна та співавтори розглядають бюджети участі в процесі реформування публічних фінансів, в той час як В. Варцаба та інші визначають вплив пандемії на муніципальні бюджети, а І. Назаркевич – наслідки війни на прикладі Львівської області. С. Гасанов разом із співавторами визначають напрями трансформації вітчизняної бюджетної системи в складних умовах, а А. Кавальєрі робить аналіз публічних видатків європейських держав протягом криз. Певні дослідження, зокрема, В. Данилишина та співавторів, концентруються на взаємозв'язку фіскальних реформ і обсягів дохідної бази місцевого самоврядування, а П. Фухеро та інші досліджують проблематику міжбюджетних трансфертів в умовах фінансової децентралізації.

Також, оцінювання і визначення проблемних питань щодо досягнення належного рівня соціально-економічного розвитку територій здійснювали багато вчених-економістів, зокрема, це А. В. Білак, Я. М. Бойко, Н. М. Гапак, В. П. Горин, А. В. Нечипоренко, В. Р. Ковалишин, С. В. Коваленко, О. С.

Сокирко, В. О. Заросило, О. Г. Чубарь, Л. П. Якимова та інші. Проте, тенденції та структурні зміни рівня соціально-економічного розвитку територій, а також вплив політичних, військових та інформаційно-комунікаційних чинників унеможлиблюють створення універсальної ефективної стратегії з'ясування і нівелювання кризових факторів, що визначають успішність забезпечення належного рівня розвитку територій.

Віддаючи належне великому обсягу ґрунтовних наукових напрацювань, окремі питання, зокрема, удосконалення теоретичних основ та вироблення практичних рекомендацій щодо раціоналізації бюджетної політики у забезпеченні сталого і збалансованого соціально-економічного адміністративно-територіальних одиниць, потребують додаткової уваги. Дослідження даної кваліфікаційної роботи магістра націлене на з'ясування ключових соціально-економічних цілей держави, аналіз важелів та інструментарію раціоналізації бюджетних видатків, оцінювання впливу зовнішніх чинників на бюджетну політику, а також обґрунтування дієвих підходів до налагодження моніторингу та визначення результативності бюджетного фінансування територіального розвитку.

Мета і завдання дослідження. Метою представленої кваліфікаційної роботи магістра є дослідження теоретико – методологічного та практичного фундаменту бюджетної політики соціально-економічного розвитку з метою зміцнення економічної безпеки держави, а також проведення на підставі зазначеного всебічного аналізу реалізації ключових напрямів бюджетної політики розвитку територій, з'ясування сучасної проблематики соціально-економічного розвитку територій, що має створити підстави для виокремлення ключових напрямів оптимізації бюджетної політики соціально-економічного розвитку всіх адміністративно-територіальних одиниць в Україні.

З метою реалізації поставленої мети в кваліфікаційній роботі магістра необхідно роз'язати наступні завдання:

- дослідити теоретико-методологічні аспекти сутності і значення бюджетної політики для економічної безпеки держави;
- узагальнити підходи до теорії і практики державної політики регіонального розвитку;
- дослідити теоретичні підходи до стимулювання регіонального соціально-економічного розвитку за допомогою бюджетного інструментарію;
- здійснити аналіз практичного виконання стратегічних напрямів бюджетної політики регіонального соціально-економічного розвитку на 2021 – 2027 роки;
- провести таксономічний аналіз фінансової стійкості місцевих бюджетів в контексті сталого регіонального розвитку за 2021 – 2024 рр.;
- здійснити аналіз бюджетної політики регіонального відновлення за 2023 – 2025 рр.;
- з'ясувати сучасну проблематику соціально-економічного розвитку регіонів України;
- визначити ключові напрями оптимізації бюджетної політики соціально-економічного розвитку регіонів.

Об'єкт і предмет дослідження. Об'єктом дослідження виступають теоретико – методологічного та практичного аспекти бюджетної політики соціально-економічного розвитку регіонів з метою зміцнення економічної безпеки держави на сучасному етапі розвитку України.

Предметом дослідження виступають фінансово-економічні відносини, які виникають в процесі реалізації бюджетної політики соціально-економічного розвитку регіонів як інструменту досягнення збалансованості економіки та загальнонаціональної безпеки в цілому.

Методологія дослідження. Методологічною основою кваліфікаційної роботи стали загальнонаукові та спеціальні методи наукового дослідження,

перш за все, враховуючи багатогранність предмета дослідження, діалектичний метод пізнання, а також системний підхід, що дало змогу розкрити й проаналізувати складні компоненти бюджетної політики соціально-економічного розвитку регіонів як інструменту досягнення збалансованості економіки та загальнонаціональної безпеки в цілому, орієнтуючись на системну цілісність.

При виконання даної кваліфікаційної роботи магістра використовувались логічні та емпіричні методи пізнання фінансово-економічних механізмів, методи порівняльного, факторного, проблемно-ситуаційного, статистичного, техніко-економічного аналізу, прогнозування економічних процесів, математичні та статистичні методи аналізу, які дали змогу проаналізувати стан бюджетної політики соціально-економічного розвитку регіонів як інструменту досягнення збалансованості економіки та загальнонаціональної безпеки, а також метод групувань та графічний метод, що дозволили зробити поглиблений аналіз предмету дослідження та представити графічно отримані результати.

Інформаційна база дослідження.

Інформаційною базою дослідження виступають наукові публікації та монографічні видання вітчизняних і закордонних вчених, нормативно-законодавчі акти України та інших країн, матеріали наукових конференцій і досліджень, звіти та аналітичні матеріали відповідних державних органів, агентств, дані звітності фінансових органів місцевого самоврядування, офіційних статистичних збірників, зокрема дані Державної служби статистики України, Міністерства фінансів України, Державної казначейської служби України, Рахункової палати України, Державної аудиторської служби України.

Апробація результатів кваліфікаційної роботи магістра. Бутенко В.В., Мандриченко О.Д. Вплив бюджетної політики на формування фінансової спроможності регіонів України. Збірник матеріалів Міжнародної науково-

практичної конференції *«Теорія, методологія і практика організації фінансових відносин в умовах глобальної турбулентності: актуальна проблематика і шляхи її вирішення»*, м. Одеса; ОНУ ім. Мечникова.

Елементи наукової новизни одержаних результатів.

На основоположних засадах організації бюджетної політики соціально-економічного розвитку регіонів як інструменту досягнення збалансованості економіки та загальнонаціональної безпеки в цілому зосереджено фокус уваги великої кількості провідних вітчизняних і зарубіжних науковців. Водночас, у зв'язку зі зростанням рівня загроз бюджетній безпеці через військове вторгнення на територію нашої держави і погіршення стану соціально-економічного розвитку адміністративно-територіальних одиниць України, необхідності залучення суттєвих обсягів допомоги від міжнародних партнерів та фінансових інституцій, дані аспекти вимагають ретельного дослідження на підставі з'ясування сучасної проблематики досягнення збалансованого територіального розвитку, а також визначення ключових напрямів оптимізації бюджетної політики соціально-економічного розвитку регіонів в рамках національного бюджетного менеджменту.

В даній кваліфікаційній роботі магістра набув подальшого розвитку теоретико – методологічний та практичний фундамент бюджетної політики соціально-економічного розвитку; удосконалено методичні підходи щодо аналізу бюджетної політики на основі використання інструментарію таксономічного оцінювання фінансової стійкості місцевих бюджетів в контексті сталого регіонального розвитку, систематизовано сучасну проблематику забезпечення сталого розвитку, а також визначені ключові напрями оптимізації бюджетної політики соціально-економічного розвитку регіонів в рамках державного фінансового менеджменту.

Практична значимість кваліфікаційної роботи магістра полягає у висновках і пропозиціях автора, які допоможуть модернізувати і удосконалити реалізацію бюджетної політики соціально-економічного розвитку регіонів як

інструмент досягнення збалансованості економіки та загальнонаціональної безпеки в цілому.

Особистий внесок здобувача. Представлена кваліфікаційна робота на здобуття ступеня вищої освіти «магістр» є самостійно виконаним дослідженням. Усі розробки та пропозиції, що містяться в роботі, належать особисто автору.

Структура роботи. Кваліфікаційна робота на здобуття ступеня вищої освіти «магістр» складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел. У вступі обґрунтовано актуальність обраної теми дослідження, визначено мету, завдання, предмет, об'єкт та методи дослідження. Основна частина присвячена дослідженню визначеної проблеми, аналізу стану об'єкту дослідження. У висновках сформульовано основні результати кваліфікаційної роботи магістра, висунуто пропозиції щодо вирішення визначеної проблематики.

Кваліфікаційна робота магістра викладена на 100 сторінках, містить 6 таблиць, 13 рисунків, 82 найменування використаних джерел, 3 додатки.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО – МЕТОДОЛОГІЧНИЙ ТА ПРАКТИЧНИЙ ФУНДАМЕНТ БЮДЖЕТНОЇ ПОЛІТИКИ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ

1.1 Сутність і значення бюджетної політики для економічної безпеки держави: теоретико-методологічний аспект

Бюджетна політика відіграє ключове значення у національній фінансовій системі та займає визначальне місце в процесі досягненні безпекових цілей функціонування держави. Сталий економічний розвиток вимагає таких компонентів: достатнього ресурсного забезпечення та сприятливої інфраструктури для укладання комерційних угод. Інколи в значній мірі зазначене реалізується шляхом реалізації бюджетної політики в процесі виконання державного бюджету, а інколи – шляхом превентивної усталеності економічної безпеки.

Взаємозв'язок бюджетної політики та економічної безпеки існує постійно та набуває рис спільного фундаменту функціонування економічної системи. На користь зазначеного свідчать майже всі історичні періоди національного економічного розвитку, зокрема, в останні часи пандемії коронавірусу та захисту державного суверенітету держави у воєнний час.

Зміст бюджетної політики визначений її функціоналом в системі публічних фінансів. Бюджетна безпека вважається компонентом фінансово-економічної безпеки. Водночас, і бюджетна політика – компонент фінансово-економічної політики. Основні напрями бюджетної політики залежать від економічної безпеки, та, в свою чергу, бюджетна політика здійснює вплив на достатність та ефективність стандартів економічної безпеки.

Економічну безпеку можна вважати необхідною інституційною передумовою реалізації бюджетної політики, отже, між цими поняттями існують спільні взаємозв'язки.

Під державною бюджетною політикою розуміють механізм державного впливу на створення та виконання доходної бюджетної частини, здійснення бюджетних витрат та фінансування бюджетного дефіциту бюджету, якщо він виникає.

Бюджетна політика також виступає сфокусованим інструментарієм державної фінансової політики у сфері загальнодержавного управління. Втім, саме держава ухвалює та реалізує визначену бюджетну стратегію, а також задачі та вектори діяльності в сфері публічних фінансів.

З огляду на те, що через бюджет перерозподіляється переважний обсяг національних фінансових ресурсів, можна зазначити, що в сфері загальнодержавного управління бюджетна політика представляє собою ключову частину фінансової політики. Направленість механізму державного впливу визначає сутність мети реалізації бюджетної політики.

Стаття 10 Господарського кодексу України визначає, що бюджетна політика націлена на оптимізацію і раціоналізацію створення доходів та використання фінансових ресурсів держави, зростання ефективності державних інвестицій в розвиток економіки, захист загальнодержавних та муніципальних інтересів в сфері міжбюджетних відносин, управління державним боргом, а також дотримання соціальної справедливості в процесі перерозподілу національних ресурсів [26].

В свою чергу, В. Дем'янишин зазначає, що сутність бюджетної політики полягає у з'ясуванні курсу, задач та ключових векторів державної діяльності в галузі формування та використання бюджетних коштів [29].

Практично бюджетна політика націлена на управління грошовим обігом відповідно до державних інтересів. Засобом реалізації бюджетної політики є бюджетний процес. Відповідно до статті 1 Бюджетного Кодексу України, бюджетний процес представляє собою врегульований бюджетними правовими нормами процес формування, розгляду, затвердження, виконання бюджетів,

розгляд і прийняття звітності щодо їх виконання, а також контроль відповідності вимогам бюджетного права [16].

Бюджетний процес відзеркалює характерні риси реалізації бюджетного механізму разом з комплексом засобів та інструментів акумулювання, розподілу та перерозподілу державних фінансових ресурсів. Складовими частинами бюджетного механізму виступають суб'єкти бюджетного процесу, бюджетна декларація, бюджетні плани, бюджетні доходи і видатки, фінансування бюджетного дефіциту, бюджетний контроль і міжбюджетні відносини тощо.

Бюджетний механізм реалізується як операційний інструмент бюджетної політики та відзеркалює характерні риси провадження бюджетної політики впродовж визначеного часового відрізка, отже, впродовж бюджетного періоду. Інструменти бюджетного механізму одночасно є інструментами, які використовують при виконанні державного бюджету. Використання складових бюджетного механізму є перманентним в сфері здійснення бюджетного планування. Проводжують бюджетну політику суб'єкти бюджетного процесу, в якості яких виступають організації, установи і посадові особи, що мають бюджетні повноваження поряд з правами і обов'язками в сфері бюджетного менеджменту.

Ключовим суб'єктом, який несе відповідальність за процес виконання національного державного бюджету, є Кабінет Міністрів України. Загальною організацією і управлінням виконання бюджету займається Міністерство фінансів України. Касове виконання бюджетів забезпечує Державна казначейська служба України на основі функціонування ведення єдиного казначейського рахунку на балансі Національного банку України [34].

Проведення бюджетної політики в контексті казначейського обслуговування бюджетних ресурсів означає наступні ключові сервіси та послуги: розрахунково-касове обслуговування розпорядників та одержувачів бюджетних коштів згідно із діючим законодавством; контроль за реалізацією

бюджетних повноважень під час зарахування бюджетних надходжень, реєстрація взятих юридичних і фінансових зобов'язань розпорядників бюджетних коштів і проведення платежів по цих зобов'язаннях; організація бухгалтерського обліку та формування звітності про виконання бюджетів на основі національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку в державному секторі, а також інших нормативних документів урядових органів.

В часовому аспекті бюджетна політика проводиться в межах бюджетного періоду. В Бюджетному кодексі України визначено, що бюджетний період співпадає тривалістю з календарним роком. Формажорними випадками зміни тривалості бюджетного періоду є введення воєнного стану, а також оголошення надзвичайного стану. Місцеві бюджети при зміні бюджетного періоду синхронізовано мають бути затверджені на той же період.

Введення середньострокового трирічного бюджетного планування через ухвалення спеціального закону [62] уможливило з 2020 року збільшити площину реалізації бюджетної політики, узгодити ключові бюджетні показники із прогнозуванням економічного розвитку. Підвищення терміну бюджетного планування до трьох років означає, що середньостроковий період охоплює плановий бюджетний період і наступні два за ним. Загалом це має на меті забезпечення передбачуваності бюджетної політики, яка чинить мультиплікативний ефект в процесі подальшого реформування економіки і підвищенні інвестиційних та кредитних державних рейтингів.

В цьому законі передбачений перехід до програмно-цільового методу бюджетного планування, який означає фінансування бюджетних програм із прогнозними чіткими і конкретними результатами. Це націлене на зростання відповідальності головних розпорядників за результати використання бюджетних ресурсів. Вітчизняним бюджетним законодавством визначено, що бюджетний період поділяється на стадії бюджетного процесу, які є

багатопоетапними і містять складання і розгляд Бюджетної декларації; формування проєктів бюджетів; обговорення проєкту і ухвалення закону про державний бюджет України та рішень про місцеві бюджети; виконання бюджетів; формування і розгляд бюджетної звітності та ухвалення рішення щодо неї.

В інституційному аспекті бюджетна політика впроваджується шляхом ухвалення та правовикористання закону про державний бюджет, що є ключовим державним фінансовим документом. Підготовка законопроєкту про державний бюджет і його ухвалення відбувається перед підготовкою та ухваленням бюджетної декларації. Вона є фундаментом, підґрунтям, робочою структурою формування законопроєкту про бюджет, складається та надається на розгляд Кабінету Міністрів України, який в свою чергу ухвалює бюджетну декларацію в термін до 1 червня року, який передує плановому. Паралельно відбувається складання макропрогнозу економічного розвитку на довгостроковий період.

В умовах зростання термінів бюджетного планування до середньострокових, саме бюджетна декларація представляє собою середньостроковий документ, який відповідно до норм 33 статті Бюджетного кодексу України формує основи бюджетної політики, а також індикатори бюджету держави. З'ясування рис сучасної бюджетної політики шляхом фінансування бюджетних програм відбувається через функціонал Міністерства фінансів України [15].

Підходи щодо формування проєкту державного бюджету мають бути адаптованими, чіткими, із конкретно визначеними пріоритетними векторами та орієнтовані на стале зростання економіки. Адаптивність означає бюджетну збалансованість шляхом відповідності (а отже врівноваженості) усіх бюджетних видатків дохідною базою відповідно до реальних умов. Бюджетні доходи, водночас, відзеркалюють дійсні надходження коштів без глобального

фіскального тиску з метою зупинення емісійного фінансування заздалегідь збільшених видатків та уникнення податкового тягаря на бізнес-суб'єктів.

Бюджетна транспарентність досягається від початку опрацювання первинних даних одночасно із релевантним дохідним прогнозуванням, а також шляхом залучення незалежних експертів та стейкхолдерів. Першочерговість побудови проєкту бюджету втілюється у двох аспектах. По-перше, це уникнення необґрунтованого розпорошення бюджетних ресурсів на безліч програм без потрібного фінансування; по-друге, це сфокусування визначених галузей для пріоритетного фінансування. Такими галузями в межах поточного періоду є обороноспроможність, дотримання соціальних стандартів, освіта, охорона здоров'я, дипломатична діяльність, агропромислова сфера, дорожнє господарство, енергозбереження, культура та децентралізація.

Як зазначає В.І. Чугунов, поняття бюджетної пріоритетності в бюджетній політиці, прямо впливає на структурні економічні трансформації в державі, зокрема, у соціальній сфері, на обсяг людського капіталу, а також на конкурентоспроможність відчизняної економіки [81].

Форми та підформи бюджетної політики здебільшого різняться за певними критеріями класифікації та їх зміст розкривається у кореляції з розділами закону про бюджет. Втім, аспекти класифікації форм та підформ бюджетної політики потребують модернізації як в контексті вже існуючих підходів до вирішення даного завдання, так і в контексті наявності взаємозв'язків із економічною безпекою та потреби у бюджетному фінансуванні потреб безпеки.

У поданій таблиці 1.1. наведені ознаки класифікації, форми та підформи бюджетної політики в контексті фінансування потреб забезпечення державної економічної безпеки.

Таблиця 1.1

Класифікація форм і підформ державної бюджетної політики

№	Ознака класифікації	Форми	Підформи
1	Інструментарій виконання доходної частини державного бюджету	Бюджетна політика в сфері доходної частини державного бюджету	<ul style="list-style-type: none"> • Фіскальна політика • Політика нефіскальних надходжень
2	Інструментарій виконання видаткової частини державного бюджету	Бюджетна політика в сфері видаткової частини державного бюджету	<ul style="list-style-type: none"> • Інвестиційно-бюджетна політика • Політика бюджетного кредитування • Політика кошторисного фінансування • Політика субсидіювання та дотацій • Політика бюджетного резервування
3	Характерні риси управління бюджетним дефіцитом та державним боргом	Бюджетна політика в сфері дефіциту бюджету та державного боргу	<ul style="list-style-type: none"> • Політика застосування емісійних та/або неемісійних інструментів подолання дефіциту бюджету • Політика здійснення зовнішніх та внутрішніх запозичень
4	Можливість фінансування видатків щодо забезпечення економічної безпеки	Бюджетна політика в сфері забезпечення економічної безпеки	<ul style="list-style-type: none"> • Політика фінансування видатків на забезпечення економічної безпеки за рахунок доходів бюджету • Політика фінансування видатків на забезпечення економічної безпеки за рахунок фінансування дефіциту бюджету

Джерело: сформовано автором

Відповідно до окреслених чотирьох критерії класифікації вдалося деталізувати характеристику окремих форм та підформ державної бюджетної політики:

1. В залежності від інструментарію виконання доходної частини державного бюджету визначається політика в галузі доходів державного бюджету (дохідна бюджетна політика), яка поділяється на такі підформи (або компоненти) політики, як фіскальна політика та політика надходжень нефіскального характеру.

2. В залежності від інструментарію виконання видаткової частини державного бюджету політику можливо визначити як політику в галузі видатків державного бюджету (видаткова бюджетна політика). Тут можливий поділ на такі підформи, як інвестиційно-бюджетна політика, політика кредитування бюджету та компенсації відсоткових ставок, політика в сфері кошторисного фінансування, політика надання субсидій та дотацій, а також політика створення бюджетних резервів.

3. Відповідно до особливостей управління бюджетним дефіцитом та державним боргом поділяється політика в галузі дефіциту бюджету та державного боргу. По даному критерію можливою є поділ бюджетної політики на політику фінансування бюджетного дефіциту за допомогою емісійного або неемісійного інструментарію, політика залучення запозичень із внутрішніх та зовнішніх джерел.

4. Бюджетна політика, яка спрямована на досягнення економічної безпеки, що в сучасних умовах є надзвичайно актуальним завданням, одночасно представляє собою новий вид безпекової діяльності, сутність якої полягає у з'ясуванні рівня достатності обсягу наявних та потенційних державних фінансових ресурсів з метою фінансування пріоритетних завдань держави в кожному бюджетному періоді період.

Проведення видаткового фінансування на заходи щодо економічної безпеки може здійснюватися із таких джерел: за рахунок бюджетних доходів, а також за рахунок фінансування бюджетного дефіциту на внутрішніх та зовнішніх ринках. В першому варіанті бюджет має бути врівноваженим, отже, видатки мають забезпечуватися доходами. В іншому варіанті окремі індикатори досягнення економічної безпеки та бюджетної політики одні і ті самі – це допустимий рівень бюджетного дефіциту, а також визначений обсяг державного боргу по відношенню до валового внутрішнього продукту.

Водночас, бюджетна політика та безпекова економічна політика не є константами, вони змінюються у залежності від прийнятої стратегії та

характеристик економічного розвитку і стану фінансової системи в певні історичні моменти. Практика демонструє використання державними органами влади все більш диверсифікованого інструментарію виконання ключових завдань як бюджетної політики, так і безпекової економічної політики.

Ми погоджуємося із твердженням О.І. Амоши, Л.Д. Новікової та Р.В. Покотиленко, які зазначають, що в контексті багатовекторного підходу з'ясування сутності дефініції «економічна безпека» прямо корелює із такими поняттями як «стійкість національної економіки», «сталий економічний розвиток», «економічна незалежність», «відтворення» тощо [12].

Також слушною є думка В. Гнатенко, який зазначає, що економічна безпека та бюджетна політика знаходяться під впливом деструктивних чинників, що здатні суттєво розбалансувати державні економічну та бюджетну системи, і наводить класифікацію таких чинників [24].

Отже, ефективне виконання завдань і надійне функціонування вітчизняної фінансової системи можливі лише при зваженій та ресурсодостатній бюджетній політиці і самодостатності державної економічної безпеки, а дієвий механізм бюджетної політики є фундаментом відновлювального та сталого розвитку національної економіки у довгостроковій перспективі.

1.2 Державна політика регіонального розвитку: теорія і практика

Комплексні підходи до процесу реформування національної економіки потребують формування та реалізації зваженої стратегії регіонального розвитку, яка виступає ключовим фактором забезпечення досягнення оптимального соціально-економічного рівня держави.

В сучасних умовах фокусується суттєва увага до розвитку та удосконалення організаційного компонента управління регіональним розвитком, але бракує комплексних наукових досліджень, які орієнтовані на

подолання сучасних викликів. Актуальними в умовах сьогодення виступають дослідження існуючого стану і характерних рис впливу держави на регіональний розвиток шляхом використання визначеного інструментарію державної політики на рівні регіонів. У науковому та практичному контексті потрібно правильно розуміти сучасні тенденції регіонального розвитку, а також пов'язану з цим проблематику, яку потрібно врахувати під час обґрунтування стратегії розвитку.

Варто погодитися із думкою В. Оніщенко та Т. Романової, які зазначають, що стратегічні підходи до структурної політики повинні спиратися на емпіричні засади досягнень в галузі модернізації структури економіки, а також бути адаптованими до характерних проявів функціонування вітчизняної і регіональної економіки [5, с. 5]

Потрібно додати, що дуже важливим є тип міжнародних зв'язків, а також тенденція до зміни нормативної бази, яка врегульовує зовнішньоекономічну діяльність бізнес-суб'єктів. Як слушно вказує О.В. Ревенко, ті регіони, в межах яких функціонують пункти перетину кордону з іншими державами, повинні в процесі побудови стратегії розвитку спиратися також на фіскально-регулюючі можливості митної системи в розрізі інституційної, регуляторної та інформаційно-комунікаційної сфери [73].

Потрібно зауважити, що розуміння сутності державної регіональної політики ввійшли не лише в практику розвинутих світових країн, а і створили підґрунтя для розроблення низки проєктних документів міжнародного і загальнодержавного характеру.

Спираючись на дослідження типів та інструментів національної регіональної політики, проведене Т.М. Краснопольською, потрібно звернути увагу на те, що факт наявності територіальних особливостей сам по собі не визначає автоматичний прояв регіональної політики [40, с. 190]. Здебільшого, мова йде щодо наступних чинників її появи: наявність зовнішніх по відношенню до регіону політичних сил та практик, в яких зосереджуються

певні інтереси та реалізуються визначені економічні та соціальні проекти територіального масштабу; або в межах регіону спостерігаються прояви ініціативи соціальних груп, що вимагають досягнення певного рівня соціально-економічного розвитку регіону і втілюються у спільних діях із владними структурами.

В нашій країні наявні суттєві економічні відмінності окремих регіонів, і це впливає на нерівномірний розвиток і певну соціальну напругу. Оцінюючи наукове дослідження Н.Е. Красностанової, потрібно зробити висновок, що дослідження аспектів регіонального розвитку має сприяти подоланню зазначених диспропорцій і забезпеченню принципу справедливості в процесі ресурсного розподілу [41].

В даному контексті зважена регіональна політика набуває рис важливого інструменту підвищення рівня життя громадян, зменшення обсягу безробіття і подолання бідності. Зазначене, в свою чергу, визначає соціальну стабільність і зменшення обсягу потоків міграції населення.

За відсутності потрібної уваги до проблематики регіонального розвитку інфраструктурні задачі будуть залишатися невирішеними, а це в умовах складного воєнного часу сильно буде впливати на задоволеність базових потреб населення і збереження державного економічного потенціалу.

Потрібно погодитися із ствердженням І.Оніщук щодо того, що дослідження і запровадження позитивного міжнародного досвіду в галузі розвитку територій визначає інтеграцію України у європейський і світовий економічний простір [54]. Це, в свою чергу, сприяє залученню міжнародної фінансової підтримки та інвестиціям. Зміцнити інвестиційну привабливість також можна шляхом реального врахування існуючих екологічних проблем, зокрема, вирішення питань збереженості ресурсів і використання інноваційних екологічних технологій в процесі обрання інфраструктурних проєктів, а також визначення векторів розвитку галузей. В цілому зазначене

визначає довгострокову сталість розвитку і збереження природного середовища.

Вплив державного регулювання на регіональний розвиток в національному масштабі відбувається шляхом використання інструментарію, який націлений на досягнення збалансованого розвитку, покращення умов життя громадян і поживлення ділової активності. З метою унаочнення характерних рис даного процесу необхідно з'ясувати ключові вектори державного впливу на регіональний розвиток (рис. 1.1).

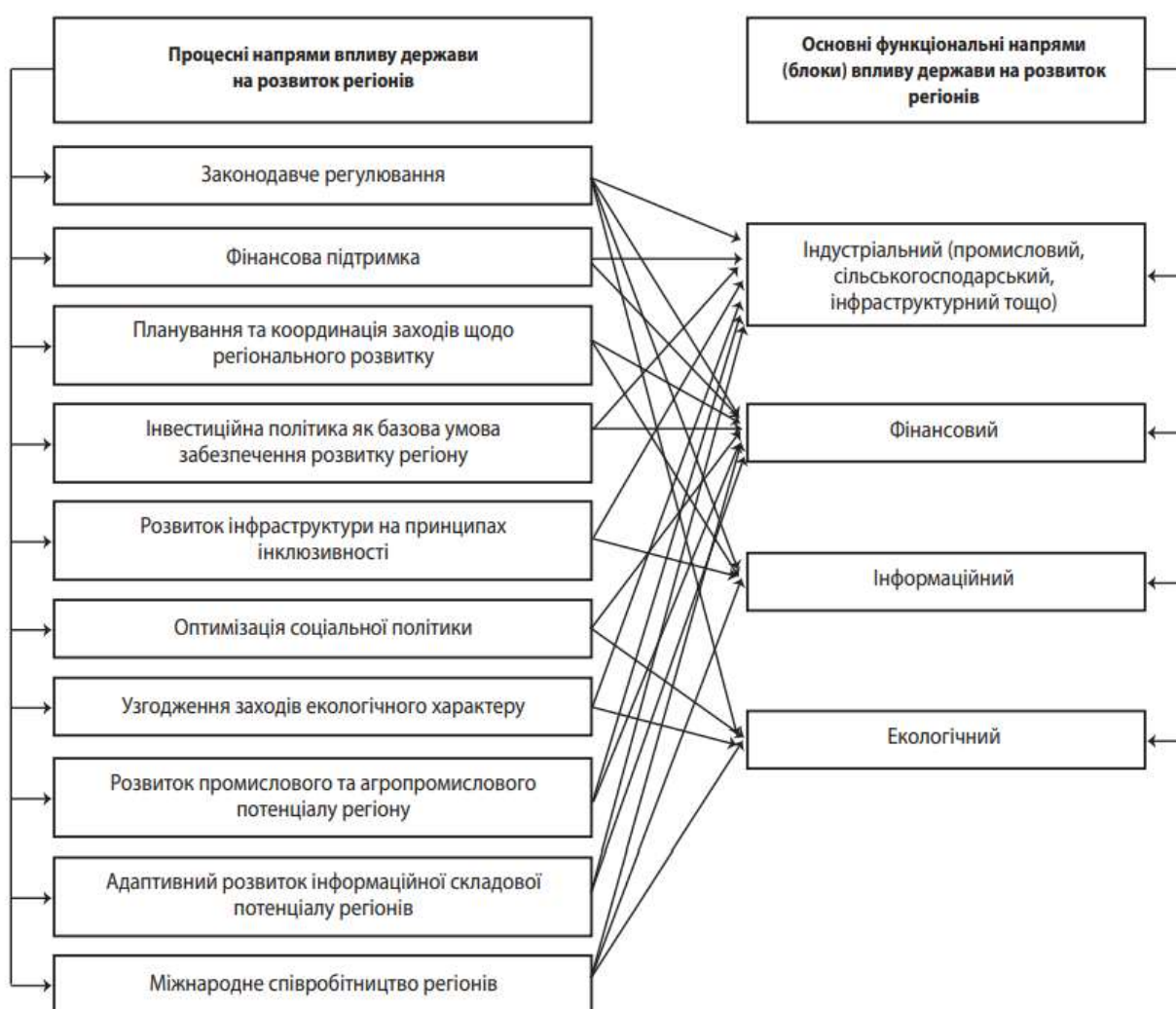

Рис. 1.1 Структурно-логічна схема взаємозв'язку ключових векторів державного впливу на регіональний розвиток

Джерело: сформовано автором

З огляду на представлені аспекти, вважаємо доцільним з'ясувати їх зв'язок із певними функціональними блоками, які відповідають загрозам умов сучасності. Так, до процесних векторів державного впливу на територіальний розвиток потрібно включити:

- законодавче регулювання, тобто ухвалення правових актів, що унормовують загальні межі територіального розвитку; практична реалізація законодавчих актів, які з'ясовують конкретні питання розвитку територій та їх імплементація до актуальних безпекових умов;

- фінансова підтримка, яка відображається у розподілі бюджетних ресурсів на регіональні потреби, реалізації загальнодержавних програм і проєктів, пов'язаних із підтримкою територіального соціально-економічного розвитку, а також у перерахуванні трансфертів на користь місцевих бюджетів;

- планування і координація заходів щодо регіонального розвитку, що втілюються у розробці та реалізації стратегії розвитку територій, залученні органів місцевої влади до процесу планування і реалізації стратегічних планів, оцінюванні потенціалу розвитку території, координування діяльності органів влади усіх рівнів;

- інвестиційна політика як фундамент забезпечення територіального розвитку регіону у вигляді залучення інвестицій в регіони через побудову привабливого бізнес-середовища, створення спеціальних економічних зон та регіонів першочергового розвитку, надання пільг, гарантій та інших преференцій для потенційних інвесторів;

- розвиток інфраструктури на принципах інклюзивності, тобто будівництво і реформування логістичної, енергетичної і соціальної сфери, забезпечення інформаційно-комунікаційного розвитку тощо;

- узгоджений розвиток освіти і науки, який відображається в підтримці розвитку освітніх та наукових закладів в межах територій, запровадження проєктів підвищення кваліфікації трудових ресурсів, зміцнення інноваційного потенціалу і стимулювання бізнес-партнерства;

- удосконалення соціальної політики через гарантування доступу громадян до соціальних послуг високої якості, таких, як охорона здоров'я, освіта і соціальний захист, забезпечення програм соціальної допомоги вразливим верствам громадян;

- узгодження заходів екологічного характеру шляхом прийняття ресурсно-збережувальних стандартів для суб'єктів господарювання та фізичних осіб із обов'язковим контролем за їх дотриманням, запровадження дієвих проєктів охорони природного середовища, відновлення екосистеми, зниження рівня забруднення екологічних ресурсів; бюджетна підтримка трансфертів на зберігаючі технології і проєкти, організація освітніх кампаній з метою формування екологічної свідомості;

- розвиток промислового і агропромислового потенціалу територій через формування привабливих умов для інвесторів, залучення ресурсів до регіональної промисловості, запровадження проєктів, направлених на модернізацію логістичної, енергетичної і комунальної інфраструктури з метою переозброєння промислових бізнес-суб'єктів, стимулювання наукових досліджень у цій сфері, впровадження інноваційних виробничих технологій, виконання програм розвитку регіональної економіки на основі врахування їх особливих потреб і ресурсної бази;

- адаптивний розвиток інформаційної складової потенціалу регіонів, який реалізується шляхом розвитку цифрових трансформацій в визначених економічних сферах, розширення доступу до мережі, побудова інформаційно-комунікаційної інфраструктури з метою збереження та опрацювання інформації, використання інформаційних систем в державному управлінні, відповідна просвітницька діяльність, стимулювання розвитку регіональних засобів масової інформації, дотримання інформаційної безпеки і реалізація заходів щодо протистояння дезінформації;

- міжнародне співробітництво шляхом встановлення контактів із зарубіжними установами і партнерами з метою запровадження програм

територіального розвитку, застосування грантової і консультативної допомоги у вирішенні проблематики регіонального розвитку.

Спираючись на представлені заходи держава спроможна забезпечити належні умови для сталого розвитку територій, зниження нерівномірності їхнього розвитку і підвищення рівня життя громадян. Отже, на користь дієвої регіональної політики свідчить її спроможність узгодити державні інтереси з інтересами певної території, громадян, а також суб'єктів бізнес-спільноти.

Як зазначають О.В. Васильєв та В.О. Гур'єв, попри значний обсяг нормативно-правових ініціатив і наявність визначених практик децентралізації, поки відсутні конкретні цілі, визначені задачі, а також ефективний інструментарій даної політики, який будується на основі соціально-економічних і безпекових умовах, які наразі існують. Майже усі компоненти територіальної політики вимагають осучаснення, модернізації і вбудови адаптивних механізмів, які у разі потреби, спроможні бути оперативно переформатовані [18].

Задля з'ясування ключових трендів, актуальних завдань, а також вироблення рекомендацій в галузі зміцнення дієвості бюджетного менеджменту на муніципальному рівні необхідно дослідити основні індикатори виконання місцевих бюджетів - доходи, видатки і міжбюджетні трансферти, а також ті фактори, які фактично або ймовірно можуть впливати на дані індикатори.

Подією, на яку варто звернути увагу, є зміни нормативної бази щодо фіскального перерозподілу ресурсів, зокрема, вилучення військового податку на доходи фізичних осіб, що значно змінило обсяг дохідної бази всіх регіонів. Втім, потрібно звернути увагу на специфіку соціально-економічних обставин, які є в державі, а також міру їх впливу на обсяг фінансового забезпечення розвитку територій.

Відповідно до інформації проєкту «Підтримка децентралізації в Україні» (SALAR International) [22], загальна сума ресурсів місцевих бюджетів

за перший квартал 2024 року склала 207,6 млрд. грн., і це на 2,9 % більше у порівнянні із аналогічним періодом в 2023 році. Важелями державного управління, які чинять головний вплив на умови зміцнення соціально-економічного стану територій, є обов'язкові платежі у вигляді податків. На користь ключового значення податку на доходи фізичних осіб (ПДФО) в розрізі місцевих бюджетів говорить його питома вага, яка складає 34,9 % або 72,5 млрд грн. Через те, що даний податок належить до загальнодержавних, органи влади володіють механізмом перерозподілу ресурсів від його стягнення, у вигляді певних частин або в кореляції із видами доходів, які оподатковуються.

Рішення щодо закріплення фіскальних платежів між різними рівнями бюджетної системи в останні роки характеризувалися неоднозначністю, і в умовах децентралізації це суттєво змінювало фінансове забезпечення розвитку певних регіонів. Так, відповідно до ухвалених змін до Бюджетного кодексу України [61], починаючи з 1 січня 2021 року в бюджети територіальних громад направлялися 60 % ПДФО, водночас, діяли прямі міжбюджетні відносини із новоствореними громадами. Подібними заходами держава намагалася фінансово забезпечити здійснення фіскальної децентралізації. Але ж збройна агресія у 2022 році, спричинила потребу у корегуваннях, і громади опинилися перед переліком тяжких задач на шляху пошуку ресурсів для розвитку. Трансформувався також механізм перерозподілу основних податкових платежів. Останні зміни, визначені в Законі України «Про Державний бюджет України на 2024 рік», наступні [64]:

1. Встановлення питомої ваги зарахування ПДФО в обсязі 64 % (за винятком міста Києва). Зокрема, у статті 42 зазначено, що в 2024 році як винятком згідно з нормами Бюджетного кодексу України, ПДФО надходить до складу загального фонду бюджетів сільських, селищних та міських територіальних громад в обсязі 64 %, водночас, органи місцевої влади повинні ці додаткові 4 % податкового обсягу використати на оплату водопостачання

та водовідведення, електричну і теплову енергію, природний газ і оплату інших енергоносіїв. Заплановану суму додаткових коштів для регіонів спеціалісти Асоціації міст України визначили в обсязі 13 млрд. грн. [30].

2. Позбавлення місцевих бюджетів на користь державного бюджету 100 – відсоткового обсягу доходів від «військового» ПДФО. Так, відповідно до діючої нормативної бази перерахування зазначених ресурсів має відбуватися до складу загального фонду державного бюджету в обсязі 25 %, а на території міста Києва – в обсязі 60 %. Втім, відповідно до складених прогнозів, приблизна сума втрат бюджетів громад складає 65 млрд. грн.

3. Унормування механізму витрачання вільного залишку ресурсів місцевих бюджетів і залишків ресурсів спеціального фонду місцевих бюджетів. Зокрема, відповідно до вимог статі 46 Закону України «Про Державний бюджет України на 2024 рік», обсяг зазначених ресурсів, за виключенням власних надходжень бюджетних установ, субвенцій з інших бюджетів, доходів в межах програм грантової європейської допомоги, урядів зарубіжних країн, міжнародних установ, донорських суб'єктів, а також ресурсів муніципальних внутрішніх і зовнішніх позик, які сформувалися на кінець 2023 року, повинні направлятися відповідно до рішень місцевих військових адміністрацій на визначені цілі. Наступне місце в структурі дохідної бази місцевих бюджетів належить субвенціям з державного бюджету, на які припадає 19,5 %, до того ж вагомим джерелом фінансування можна вважати єдиний податок в обсязі 12,0 %. На дотації із державного бюджету припадає 8,7 %, податок на майно формує 7,7 %, а корпоративний прибутковий податок – 5,1 %. На інші доходи припадає 4 %.

Потрібно зауважити, що аспекти перерозподілу міжбюджетних трансфертів і податків між територіями і державним бюджетом безпосередньо корелюють із обранням важелів та інструментарію вибудови та забезпечення національної територіальної політики, зокрема, в умовах антикризового державного менеджменту. Отже, міжбюджетні трансферти відіграють роль

одного з суттєвих факторів регіонального фінансового забезпечення, і це виступає запорукою збалансованого розвитку всіх регіонів держави. В сучасних складних умовах подібний розподіл набуває критичних рис з метою стабілізації регіональної економіки тих територій, що відчували суттєві страждання через воєнні дії. Перерахування цільових субвенцій, спрямованих на визначені проєкти або програми, є основою для витрачання грошових ресурсів на найбільш нагальні запити територій, зокрема, інфраструктурну відбудову, стимулювання малого і середнього бізнесу, гарантування соціального забезпечення. До того ж, використання грошових фондів регіонального значення територіями, що є більше за інших постраждалими, забезпечує злагодження рівня розвитку та подолання наявних соціально-економічних диспропорцій.

1.3 Теоретичні підходи до стимулювання регіонального соціально-економічного розвитку за допомогою бюджетного інструментарію

Проблематика соціально-економічного регіонального розвитку в Україні посідає одне з головних місць в процесі досягнення загальнонаціонального сталого розвитку. Потреба щодо її вирішення викликана сукупністю факторів, які вимагають ґрунтовного аналізу і вибору раціональних підходів, зокрема:

- міжрегіональні нерівності розвитку. Наша країна відзначається суттєвим рівнем міжрегіональних диспропорцій, що відзеркалюється в різних сферах економічного життя, інфраструктурного розвитку і соціального забезпечення. Зокрема, більш розвинені території характеризуються інтенсивним рівнем ділової активності, в той час як депресивні території характеризуються низьким обсягом інвестицій, нерозвиненою інфраструктурою і міграцією. Такі нерівності у розвитку нівелюють потенціал зростання національної економіки;

- потреба у зміцненні конкурентоздатності. Сучасна глобалізація і інтеграція України в глобальну економіку потребують зміцнення регіональної конкурентоспроможності. Це визначає впровадження інновацій, розвиток малого і середнього бізнесу, залучення закордонних інвестицій та створення привабливого інвестиційного клімату. За відсутності дієвого інструментарію стимулювання розвитку територій країна може опинитися поза межами глобальних світових процесів;

- соціальні питання. Регіональне економічне зростання чинить прямий вплив на рівень добробуту громадян. Хронічне безробіття, невеликий обсяг доходів та нерозвинена соціальна інфраструктура спричиняють відток трудових ресурсів за кордон, і це погіршує демографічні кризові процеси;

- розвиток інфраструктури. В якості одного з ключових факторів сталого багатьох територій виступає незадовільний обсяг інфраструктурної архітектури. Це відноситься як до логістичних мереж, так і до комунікаційної інфраструктури. Реальні інвестиції в інфраструктуру – основний фактор побудови умов для регіонального зростання;

- бюджетна політика і децентралізація. Децентралізаційні реформи будують підґрунття для максимально дієвого управління розвитком регіонів. Визнання автономії місцевих органів влади сприяє кращому розумінню особливостей кожної території і розробці конкретних проектів підтримки. Втім, з метою максимального застосування потенціалу децентралізації потрібен чіткий інструментарій фінансування і координація управління на державному рівні;

- цифровізація та інновації. Сьогодні основним каталізатором економічного зростання визнані інновації і цифрові трансформації. Території, що спроможні робити інноваційні інвестиції, зокрема, у високотехнологічні сфери і будувати цифрову архітектуру, однозначно отримують конкурентні переваги;

- екологічні питання. Територіальний розвиток має рахуватися із загрозами екологічного характеру, зокрема, проблематикою збереження природного середовища і неефективного ресурсного використання. Розвиток «зелених» технологій – головний компонент процесу забезпечення довгострокового і сталого зростання.

На думку О.Я. Малиновської, стимулювання регіонального розвитку представляє собою комплекс направлених засобів та заходів, конкретні дії органів влади різних рівнів, націлені на зростання ефективності діяльності бізнес-суб'єктів і покращення умов для економічного зростання; стимулювання включає зовнішні впливи, які призводять до забезпечення визначених економічних та соціальних пріоритетів [47].

В якості першого теоретичного підходу, який можна часто зустріти у наукових джерелах, розглядаємо неокласичний підхід, який ґрунтується на засадах ринкової економіки, де ключовим фактором розвитку вистапає необмежена конкуренція і дієвий ресурсний розподіл.

При використанні даного підходу стимулювання розвитку територій вбачає мінімальний державний вплив держави на економічні процеси і формування умов для розвитку бізнесу, інновацій та інвестицій. Неокласичним підходом визначено, що ринки спроможні самостійно здійснювати ефективний ресурсний розподіл та вирівнювати нерівномірності територіального розвитку з огляду на мобільність трудовий ресурсів, капіталу і технологічних розробок. Одним з ключових важелів стимулювання територіального розвитку при даному підході вважається формування інституційного середовища з метою розвитку малого і середнього бізнесу, а також розвитку конкуренції між суб'єктами бізнесу. Втім, у вітчизняних реаліях подібний підхід не завжди приносить оптимальний ефект. Території характеризуються різним рівнем економічного розвитку, інфраструктурного розвитку, демографічною ситуацією і соціальними умовами, і це спотворює практичне застосування неокласичних моделей. Отже, з'являється потреба у

більш активного державному втручанні в економіку з метою ліквідації територіальних диспропорцій. Потрібно звернути увагу на кейнсіанський підхід, який актуалізує активну роль держави в стимулюванні територіального розвитку шляхом використання податкового і монетарного інструментарію. Даним підходом визначено, що держава має відігравати роль регулятора, що здійснює підтримку певних територій шляхом інвестування в інфраструктуру, освіту, охорону здоров'я і розвиток соціальних програм. Подібна політика дуже актуальна для депресивних територій, в яких ринкові механізми не спроможні визначити сталість економічного зростання [37].

На думку П.Р. Пуцентейло і О.П. Завитого, зростання ефективності національного публічного управління, зокрема, зміцнення засад місцевого самоврядування, яке забезпечує максимальне наближення до громадян в процесі реалізації соціальних гарантій, в умовах сучасного світу виступає дуже актуальним завданням [72].

В свою чергу О.Я. Маліновська і А.І. Ревуцький зазначають, що управлінська діяльність вимагає формування методики, що здатна надавати чіткий і досконалий аналіз результатів. Зазначене потребує проведення оцінювання індикаторів, які можуть слугувати мірилом дієвості роботи суб'єктів в сфері місцевого самоврядування [48]. Одним з ключових моментів кейнсіанського підходу є застосування механізмів державного інвестування та стимулювання зайнятості з метою зростання попиту. У відчизняних реаліях це означає бюджетну політику інвестування в інфраструктурний розвиток на територіальному рівні, зокрема, на тих з них, в межах яких дуже актуальною є удосконалення транспортної, енергетичної і соціальної інфраструктури. Дієвим важелем зміцнення конкурентоспроможності економіки регіону та забезпечення інтеграції відсталих територій у загальнонаціональний ринок виступають інвестиції в освіту і професійну підготовку. Ще одним теоретичним підходом до забезпечення економічного розвитку регіонів, який потрібно розглянути, є інституціональний підхід, в якому актуалізується

значення інституцій та інституційних змін в процесі розвитку економіки регіонів. При реалізації даного підходу потрібно формувати ефективне інституційне середовище з метою поживлення бізнес-активності, залучення інвестицій та забезпечення правового поля. Інституційний підхід обумовлює, що задля досягнення дієвого економічного розвитку потрібно мати надійний правовий механізм, який унормовує співробітництво бізнес-суб'єктів, державних органів, а також інших економічних суб'єктів. В наших умовах це означає вдосконалення нормативної бази, яка регламентує регіональний розвиток, а також забезпечення транспарентності в площині державних закупівель та зростання ефективності публічного управління. Інституційний підхід, зокрема, означає ключове значення муніципальних органів влади щодо забезпечення територіального розвитку. Процес децентралізації, що продовжується, виступає одним із каталізаторів інституціональних трансформацій в контексті сприяння розвитку територій, що створює можливість побудови більш гнучких та інтегрованих до специфічних характеристик стратегій економічного зростання, і це вирівнює регіональні диспропорції та сприяє стійкому економічному зростанню.

Актуальні теоретичні підходи до забезпечення економічного розвитку територій включають ендогенні моделі розвитку, які фокусують увагу на використанні внутрішньої регіональної ресурсної бази з метою досягнення збалансованого зростання. Ендогенний підхід ґрунтується на ствердженні про те, що певна територія характеризується специфічною ресурсною базою, зокрема, корисними копалинами, людським капіталом, інноваційним потенціалом або культурною спадщиною, і це можливо застосовувати задля стимулювання зростання територій. Зазначене означає розвиток сільського господарства, туризму, інформаційно-комунікаційної сфери, науково-дослідних розробок або певних сфер, які є перспективними в плані розвитку на певній території. Ключовим фактором цього підходу вважається підтримка місцевих суб'єктів бізнесу, кластерні утворення, формування інноваційних

центрів, що сприяє зростанню конкурентоспроможності економіки регіону та визначає можливість їх інтегрування до глобального світу [45].

Бюджетна політика в межах ендogenous підходу націлена на розвиток соціальної інфраструктури для сприяння зростання рівня життя громадян і залучення людського капіталу. Бюджетна політика в освітній та медичній сферах через залучення трудових ресурсів стимулює економічний розвиток.

Зокрема, ще одним теоретичним підходом, який заслуговує на увагу, є теорія сталого розвитку, в якій увага фокусується на забезпеченні збалансованості економічних, соціальних та екологічних аспектів розвитку [27]. Цією теорією передбачено, що економічне зростання територій має корелювати з екологічною безпекою і розвитком людської сфери.

Як зазначає О.Гонта, у вітчизняному середовищі, де проблематика забруднення навколишнього середовища потребує вирішення, даний підхід потрібно використовувати [25]. Бюджетна політика має характеризуватися екологічною складовою і включати розвиток альтернативних джерел енергії, підтримку «зеленої» економіки, розвиток екологічно безпечних виробництв, що дозволяє знизити рівень викидів і поліпшити екологічний стан. Аспекти збалансованості, що притаманні розвитку окремих територій були у фокусі уваги таких дослідників, як Д. Гарвей, Н. Сміт та А. Гіршман. В дослідженнях Д. Гарвея наголошувалося теза щодо невідповідності капіталу та праці, чим, власне, пояснювалася розбалансованість гармонійних систем; втім, для капіталізму та його реалізації потрібні диспропорції [2]. Н. Сміт наголошував на критичній необхідності консолідації різних видів ресурсів – природних, трудових, фінансових, технологічних тощо в якості початкового етапу в процесі їх оптимального і ефективного застосування, а це і визначає розвиток; іншими словами, поняття системного розвитку вимагає системних підходів і до акумулювання ресурсної бази [8, с. 13-22]. До того ж, в роботах А. Гіршмана були започатковані теорії стратегічного планування в галузі територіально-структурного розвитку; засади цього процесу повинні бути

також комплексними, а отже, процес має бути керованим на основі зваженої ідентифікації його факторів і умов, а також ефективної політики, в тому числі бюджетної [3, с. 13-22]. Досліджуючи регіональну політику на перетині ХХ-ХХІ століть, М. Долішній в якості ключових задач регіональної політики виокремлює консолідацію зусиль на стимулюванні і досягненні розвитку усіх компонентів економічної системи регіону, які взаємоузгоджені і спрямовані на забезпечення належного рівня життя людей, інфраструктурний розвиток системи надання соціальних гарантій, безпечного використання природних ресурсів та збереження навколишнього середовища [32, с. 20-24].

На рисунку 1.2 зображені ключові компоненти збалансованості розвитку територій.

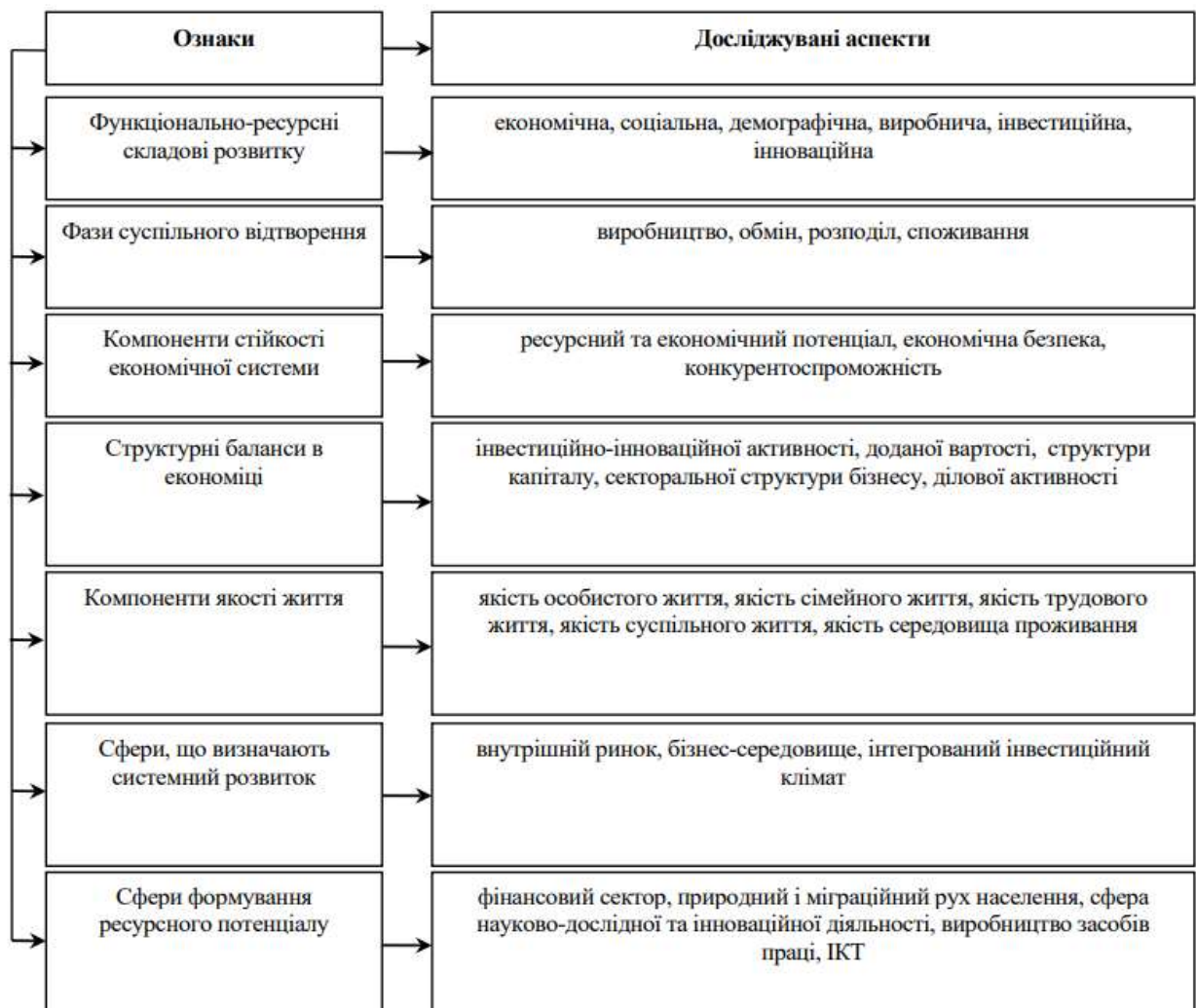

Рис. 1.2 Ключові компоненти збалансованості розвитку територій

Джерело: сформовано на основі [36].

Питання збалансованого розвитку регіонів в умовах сучасного світу актуалізує політику збереження усталених векторів та означає розвиток новітніх векторів бюджетної політики, консолідацію сучасних наукових досліджень в галузі з'ясування основних напрямів бюджетної політики соціально-економічного розвитку регіонів [33].

В таблиці 1.2 представлені базові і новітні вектори бюджетної політики збалансованого соціально-економічного регіонального розвитку.

Таблиця 1.2

Базові і новітні вектори бюджетної політики збалансованого соціально-економічного регіонального розвитку

№	Базові вектори бюджетної політики	Новітні вектори бюджетної політики в умовах війни
1	Ефективний рівень соціально-економічного розвитку і позитивна демографічна тенденція	Збереження стратегічних та пріоритетних галузей економіки, ефективне використання потенціалу переміщених бізнес-суб'єктів
2	Зростання обсягу і раціональне застосування економіко-ресурсного потенціалу, забезпечення економічної безпеки та посилення конкурентоздатності економіки територій	Підтримка економічного розвитку на муніципальному рівні як фундаменту економічної стійкості території в умовах воєнних дій
3	Гарантування високого рівня якості життя	Розв'язання проблематики соціальної вразливості громадян, соціальний захист внутрішньо переміщених осіб
4	Створення сприятливого бізнес-середовища та інтегрованого інвестиційного клімату, розширення і поглиблення сегментації внутрішнього ринку	Збереження підприємницької активності, в тому числі шляхом застосування системи фіскальних преференцій

Джерело: сформовано автором

Якщо спиратися на специфіку національних реалій, то в складних умовах війни, крім дотримання базових трендів збалансованого розвитку, бюджетна політика соціально-економічного розвитку має бути спрямована на збереження людського капіталу, трудових ресурсів вузької спеціалізації, інтелектуального потенціалу, підприємницького суспільства, ефективну підтримку переміщених суб'єктів бізнесу, модернізацію транспортної та

логістичної сфери і відповідної інфраструктури, в тому числі із фокусом на відбудову національного експортного потенціалу в розрізі регіонів, швидке відновлення ресурсної бази, включаючи енергетичну складову, забезпечення платоспроможності і фінансової стійкості державного та муніципальних бюджетів, ефективне використання потенціальних можливостей основаположних та стратегічно важливих сфер та форм економічної активності.

Нормами Закону України «Про засади державної регіональної політики», який є ключовим нормативним державним документом держави в галузі побудови і запровадження бюджетної політики соціально-економічного розвитку територій, зазначено наступні принципи її здійснення: законність, співробітництво, пріоритетність, транспарентність, субсидіарність, координація, уніфікація, історичний взаємозв'язок, а також сталий збалансований розвиток і об'єктивність [65].

Водночас, в межах європейської спільноти до складу ключових принципів бюджетної політики розвитку регіонів відносять партнерство, програмування, концентрація, конвергенція та ін. [39].

Безумовно, що дотримання таких ключових принципів, гарантує високий рівень регіонального соціально-економічного розвитку за допомогою використання бюджетного інструментарію.

Висновки до розділу 1

На основі викладеного у I розділі кваліфікаційної роботи потрібно визначити висновки наступного характеру. Бюджетна політика, зокрема, у сфері соціально-економічного розвитку регіонів, займає основне місце серед всіх компонентів державної економічної безпеки. Даний факт можна пояснити тим, що бюджет розглядається як інструмент організації і регулювання

соціально-економічних відносин і виступає одним із ефективних важелів макроекономічної стабілізації.

Від рівня результативності виконання бюджетних повноважень та виваженості бюджетної політики у великій мірі залежить ефективність соціально-економічних трансформацій в регіональному масштабі. Формування і запровадження бюджетної політики повинні корелювати як із оперативними завданнями, так і довгостроковим перспективами національного соціально-економічного розвитку.

Останні тренди, що спостерігаються, а також війна, демонструють вимушену спрямованість бюджетної політики здебільшого на забезпечення операційних бюджетних видатків, втім, опиняються на другому плані забезпечення досягнення стратегічних завдань державного розвитку і запровадження дієвих заходів що зміцнення рівня її економічної безпеки.

Теоретичні засади, суб'єктний склад і архітектура реалізації бюджетної політики, які були розглянуті, свідчать про те, що вона націлена як на розв'язання завдань фінансування актуальних напрямів державного розвитку, так і на фінансування потреб окремих територій. Рационалізація розмірів та структури дохідної і видаткової бюджетних частин виступає однією з ключових та пріоритетних задач в рамках бюджетного процесу. В свою чергу, ефективність бюджетної політики соціально-економічного розвитку регіонів має бути одним з основних індикаторів ефективності загальнонаціональної економічної політики.

В сьогоденних умовах глобальних трансформацій, воєнного стану і соціальних потрясінь бюджетна політика регіонального розвитку повинна бути інтегрована до сучасних реалій з метою забезпечення збалансованого розвитку і нівелювання впливу негативних подій.

Потреба у відповідному реагуванні на актуальні загрози, які існують на рівні територій, зумовлюють необхідність дослідження теоретичних основ бюджетної регіональної політики в контексті необхідності антикризового

бюджетного менеджменту. Антикризовий менеджмент на рівні територій вимагає не лише конкретного інструментарію та заходів, але і ґрунтовного теоретичного опрацювання, що сформує базу для побудови ефективної стратегії з метою забезпечення економічної стабільності, соціального захисту і забезпечення, а також інфраструктурного розвитку на рівні територій.

Бюджетна політика стимулювання соціально-економічного розвитку територій особливо актуальна в умовах економічних загроз сьогодення, зокрема, в контексті суттєвих міжтериторіальних нерівностей розвитку, викликаних відмінностями у рівнях підприємницької бізнес-активності, інфраструктурної розвиненості, а також умовами життя людей.

Бюджетна політика регіонального розвитку має вирішувати проблематику розбіжностей між інтересами центральної влади і муніципальних утворень. Дослідження теоретичних засад сталого соціально-економічного розвитку має прийти на допомогу у створенні більш інтегрованого та дієвого інструментарію стимулювання зростання, що будуть адаптовані до специфіки кожної території. Отже, дослідження теоретико – методологічного та практичного фундаменту бюджетної політики соціально-економічного розвитку є вкрай важливим для забезпечення ефективної регіональної політики, що націлена на гармонійний розвиток країни, задоволення потреб громадян і досягнення стійкості в складних умовах сьогодення.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ РЕАЛІЗАЦІЇ КЛЮЧОВИХ НАПРЯМІВ БЮДЖЕТНОЇ ПОЛІТИКИ РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІЙ

2.1 Аналіз практичного виконання стратегічних напрямів бюджетної політики регіонального соціально-економічного розвитку на 2021 – 2027 роки

Наша країна, зважаючи на різноманітність адміністративно-територіальних утворень, має в наявності суттєвий потенціал для збалансованого розвитку. Погоджуємося з думкою, що «зважена бюджетна політика є основою ефективного бюджетного менеджменту. Через механізми акумулювання податків та раціональних ресурсних розподіл бюджетна політика забезпечує фінансування пріоритетних напрямків загальнодержавного розвитку» [76].

Державна політика в даному напрямі знайшла відображення у прийнятій Кабінетом Міністрів України Державній стратегії регіонального розвитку на 2021–2027 роки (далі - Стратегія) [66], яка предсталає собою основний нормативний акт, який з'ясовує ключові вектори і задачі на шляху досягнення сталого розвитку на різних територіях країни. Отже, необхідно провести аналіз рівня практичної реалізації бюджетної політики регіонального розвитку з огляду на те, що Україна продовжує її запровадження в умовах протистояння збройній агресії.

Так, Стратегією виокремлені наступні ключові стратегічні цілі регіональної політики держави до 2027 року:

- створення цілісної держави в контексті соціальної, гуманітарної, економічної, екологічної, безпекової і територіальної єдності;
- зміцнення територіальної конкурентоспроможності;
- формування дієвого та багаторівневого врядування.

Згідно із Стратегією, першочерговими векторами розвитку адміністративно-територіальних одиниць на період до 2027 року визначено наступні:

- ✓ поглиблення економічної, інфраструктурної і соціально-культурної єдності та її імплементація на національному, територіальному і муніципальному рівнях;
- ✓ зміцнення безпекового рівня життя людей і захист населення та регіонів від наслідків надзвичайних подій;
- ✓ покращення екологічного стану і адаптованість до кліматичних змін;
- ✓ збалансований розвиток агропромислових регіонів;
- ✓ збереження людського капіталу і покращення рівня життя громадян;
- ✓ формування комфортного і безпечного середовища в адміністративно-територіальних одиницях [59].

Водночас, передбачено, що практичне впровадження Стратегії має здійснюватися у два етапи: перший етап триває з 2021 по 2023 роки; другий етап – з 2024 по 2027 роки. В межах кожного періоду було передбачено створення і реалізація плану заходів на відповідний етап, а також визначені програми та проєкти розвитку територій, якими конкретизовані першочергові задачі в рамках усіх стратегічних цілей Стратегії.

До того ж, у травні 2021 року був прийнятий План заходів на 2021–2023 роки щодо практичного провадження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021–2027 роки (далі - План) [31]. Цим нормативним актом були конкретизовані державні заходи у напрямку реалізації бюджетної регіональної політики, чітко окреслені терміни і коло відповідальних суб'єктів, а також наведені показники аналізу результативності їх запровадження. Зокрема, у Плані наведено 206 заходів, які стосуються 17 оперативних цілей Стратегії.

Так, відповідно до проведеного внутрішнього аналізу виконання початкового етапу запровадження Стратегії і виконання Плану заходів в 2021–

2023 роках, зафіксовано досягнення стратегічних цілей на основі реалізації Плану заходів на 80%, отже, були запроваджені 164 заходи з 206 тих, які містив План. З метою розв'язання стратегічних завдань використано загалом 596 233,71 тис. гривень, зокрема, 25 945 019,72 тис. гривень - за рахунок бюджетних ресурсів державного бюджету, 19 929 128,87 тис. гривень – за рахунок бюджетів місцевого самоврядування, 4 722 085,12 тис. гривень – за рахунок використання інших джерел фінансування [35].

Рис. 2.1. Реалізація стратегічних завдань регіонального розвитку за рахунок різних джерел фінансування за 2021 – 2023 рр., тис.грн.

Джерело: сформовано автором на основі [35].

Зокрема, станом на січень 2023 року План заходів реалізований на рівні 50%, так, 82 заходи забезпечено у повному масштабі, 98 заходів знаходяться на етапі реалізації, 3 заходи не реалізовані, а також 7 заходів не були започатковані. Незважаючи на загрози, які викликані збройною агресією проти нашої держави, впродовж 2021–2023 років відбулась реалізація певних заходів, націлених на забезпечення стратегічних цілей, які виокремлені у Стратегії.

Як видно з рисунку 2.2, протягом 2021 – 2023 років щодо досягнення Стратегічної цілі І. «Формування згуртованої держави в соціальному,

гуманітарному, економічному, екологічному, безпековому та просторовому вимірах» відповідальними суб'єктами був здійснений 71 захід із 99 запланованих, і це складає 72 %. З метою забезпечення виконання цих заходів було спрямовано 32 931 873,11 тис. грн, зокрема, із державного бюджету – 24 478 282,91 тис. гривень, за рахунок бюджетних ресурсів місцевого рівня – 3 902 626,45 тис. гривень, за рахунок фінансування з інших джерел – 4 550 963,75 тис. гривень [35].

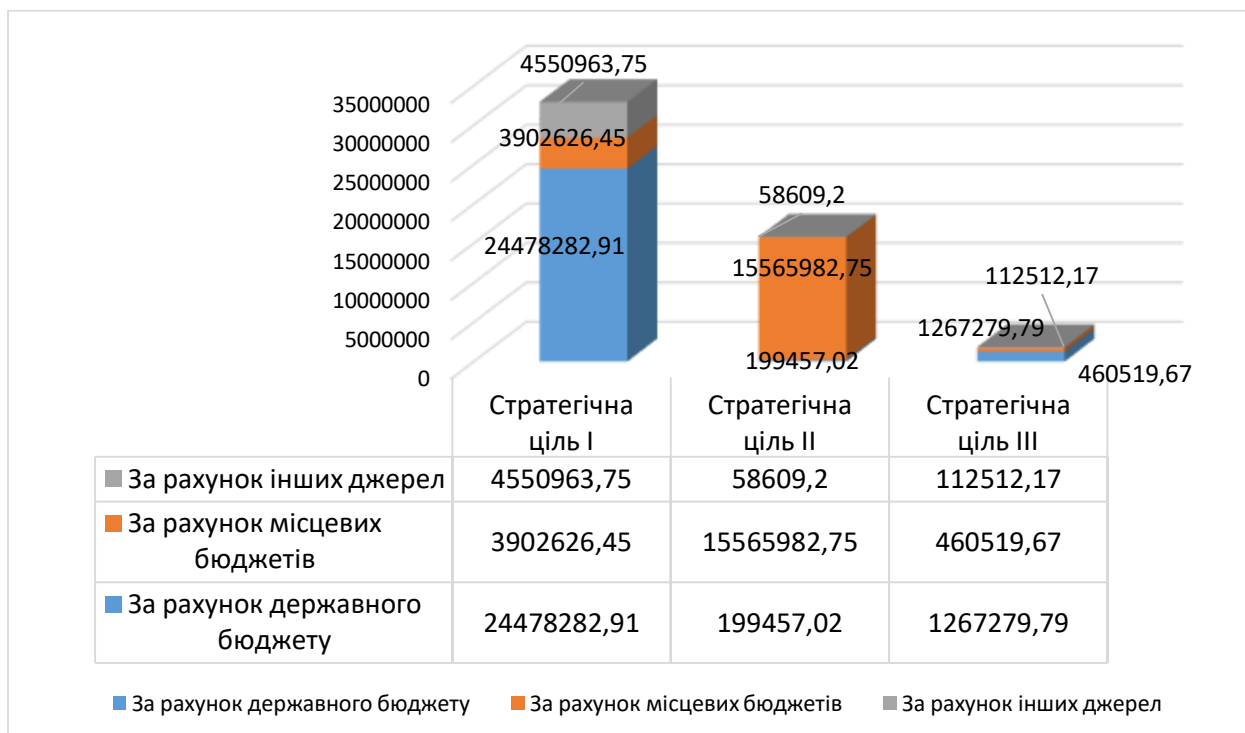

Рис. 2.2 Структура використання бюджетних ресурсів в розрізі стратегічних цілей розвитку територій у 2023 році, тис.грн.

Джерело: сформовано автором на основі [35].

Водночас, на рисунку 2.3 зображені результати реалізації оперативних цілей задля досягнення Стратегічної цілі I:

- обсяг досягнення Оперативної цілі 1 «Підвищення якості та доступності публічних послуг для населення, запровадження інноваційних моделей надання послуг» становить 67 % як ефект забезпечення 4 заходів з 6 запланованих;

- обсяг досягнення Оперативної цілі 2 «Створення умов для реінтеграції тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та м. Севастополя, тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях в український простір» становив 100 % як ефект реалізації всіх заходів, що були у плані;
- обсяг досягнення Оперативної цілі 3 «Розвиток інфраструктури та цифрова трансформація регіонів» становить 71 % як ефект від здійснення 25 заходів із загальних 35;
- обсяг досягнення Оперативної цілі 4 «Формування єдиного освітнього, інформаційного, культурного простору в межах всієї території України» становить 82 % як ефект від реалізації 18 заходів із планових 22;
- обсяг досягнення Оперативної цілі 5 «Ефективне використання економічного потенціалу культурної спадщини для сталого розвитку громад» становить 50% як ефект від реалізації 5 заходів із загальних 10 запланованих.

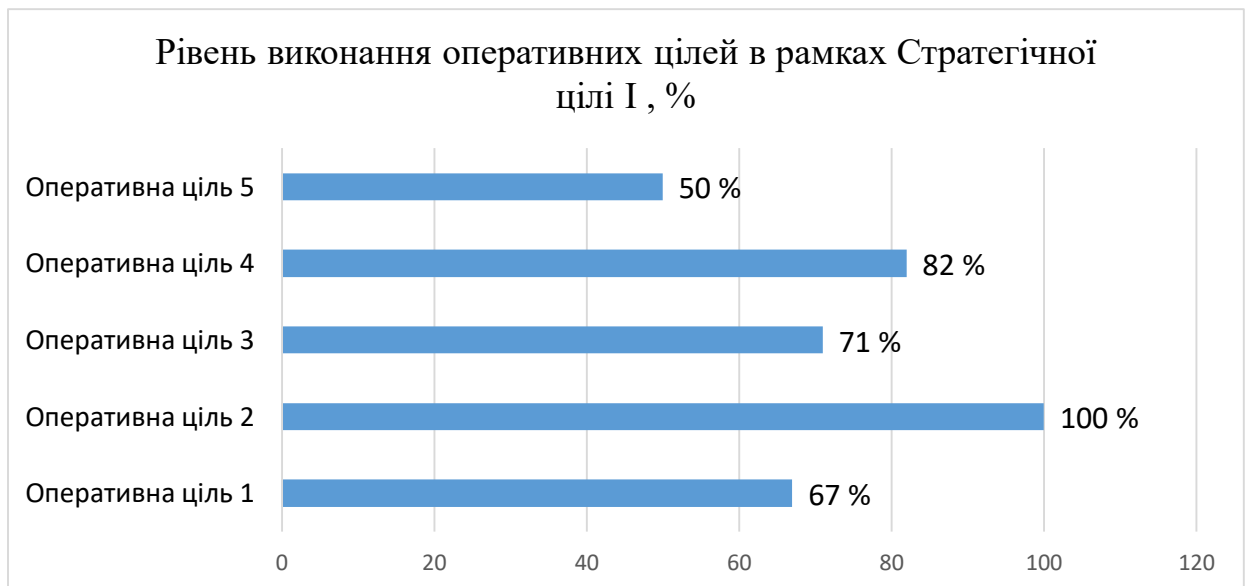

Рис. 2.3 Обсяг реалізації оперативних цілей в рамках Стратегічної цілі I, %

Джерело: сформовано автором на основі [35].

З метою реалізації Стратегічної цілі II «Підвищення рівня конкурентоспроможності регіонів» здійснено 48 заходів із загальних 60, або

80 %. Витрачено грошових ресурсів на суму 15 824 048,97 тис. грн., зокрема, із державного бюджету – 199 457,02 тис. грн., місцевих бюджетів – 15 565 982,75 тис. грн., за рахунок інших джерел – 58 609,20 тис. грн. [35]. Рівень досягнення Стратегічної цілі II у розрізі операційних цілей не є абсолютним. Так, щодо Оперативної цілі 1 «Розвиток людського капіталу» цей показник становить 91 % (запроваджено 39 заходів із 43); оперативна ціль 2. «Сприяння розвитку підприємництва, підтримка інтернаціоналізації бізнесу у секторі малого та середнього підприємництва» взагалі не реалізована; обсяг виконання Оперативної цілі 3 «Підвищення інвестиційної привабливості територій, підтримка залучення інвестицій» становить 83 % внаслідок реалізації 5 заходів з 6; обсяг реалізації Оперативної цілі 4 «Сприяння впровадженню інновацій та зростанню технологічного рівня регіональної економіки, підтримка інноваційних підприємств та стартапів» становить 25 % як ефект здійснення 1 заходу із запланованих 4; обсяг реалізації Оперативної цілі 5 «Сталий розвиток промисловості» знаходиться на рівні 75 % внаслідок забезпечення 3 заходів із загальних 4.

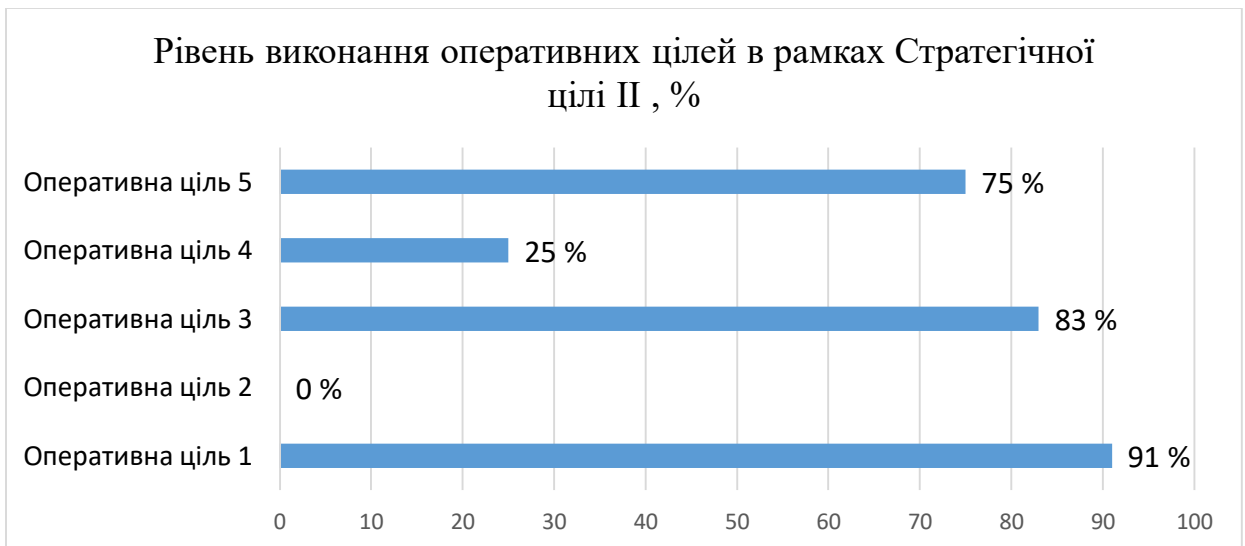

Рис. 2.4 Обсяг реалізації оперативних цілей щодо Стратегічної цілі II, %
Джерело: сформовано автором на основі [35].

Водночас, з метою досягнення Стратегічної цілі III «Розбудова ефективного багаторівневого врядування» реалізовано 45 заходів із загальних 47, тобто показник складає 96 %. Це обійшлося державі у 1 840 311,63 тис. грн,

зокрема, за рахунок державного бюджету – 1 267 279,79 тис. грн, за рахунок місцевого самоврядування – 460 519,67 тис. гривень, за рахунок залучення інших джерел – 112 512,17 тис. грн. Реалізації таких оперативних цілей в рамках Стратегічної цілі III як «Формування ефективного місцевого самоврядування та органів державної влади на новій територіальній основі», «Розбудова потенціалу суб'єктів державної регіональної політики», «Забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, запобігання та протидія домашньому насильству та дискримінації», а також «Розбудова системи інформаційно-аналітичного забезпечення та розвиток управлінських навичок для прийняття рішень, що базуються на об'єктивних даних та просторовому плануванні» була здійснена повністю. Крім того, обсяг досягнення Оперативної цілі 2 «Формування горизонтальної та вертикальної координації державних секторальних політик та державної регіональної політики» складає 91 % як результат реалізації 10 заходів з 11, які передбачалися; рівень реалізації Оперативної цілі 3 «Побудова системи ефективного публічного інвестування на всіх рівнях врядування» досяг 83 % як наслідок виконання 5 заходів з 6, які планувалося здійснити (рисунки 2.4 та 2.5).

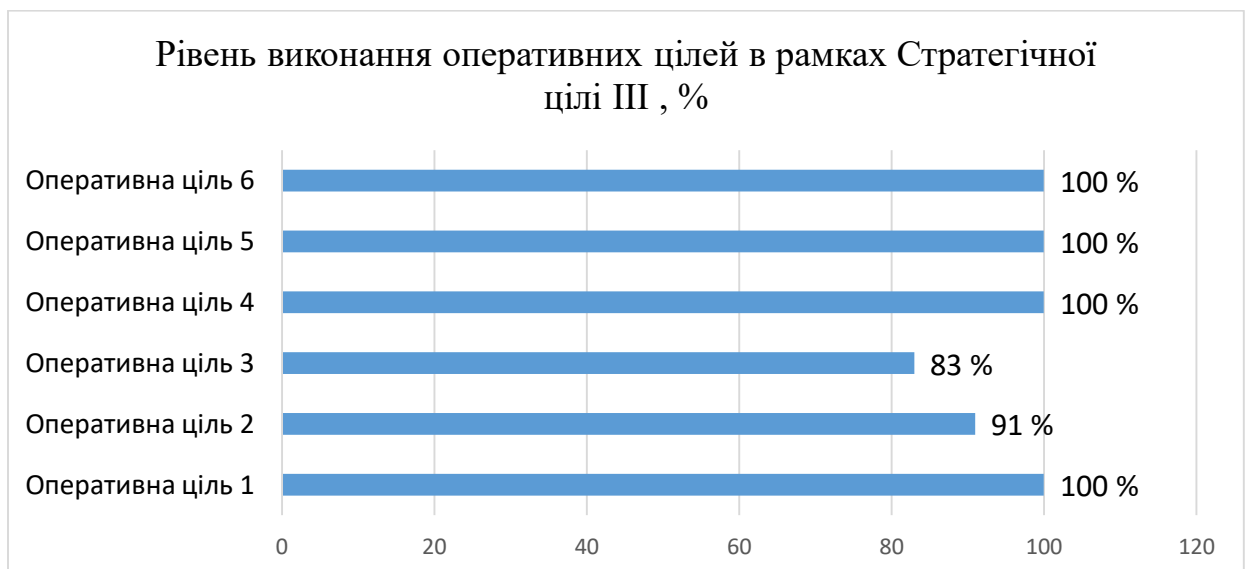

Рис. 2.5 Обсяг реалізації оперативних цілей в рамках Стратегічної цілі III, %

Джерело: сформовано автором на основі [35].

Отже, проведене оцінювання Плану заходів продемонструвало, що найбільший обсяг заходів зафіксований щодо реалізації Стратегічної цілі III «Розбудова ефективного багаторівневого врядування», що становить 96 %. Здебільшого, ключовим фактором того, що заплановані заходи залишились нереалізованими, є війна. В цілому, План заходів містить реалізацію 206 заходів, у тому числі 122 заходи реалізовані у повному масштабі, 42 заходи реалізуються на перманентній основі, 27 заходів були започатковані, 7 заходів поки не залишаються в плані, а 8 заходів – у «замороженому» стані на період війни [74].

Потрібно також сфокусувати увагу на проблемних аспектах, що здійснюють вплив на забезпечення планових значень показників Державної стратегії регіонального розвитку. Зокрема, площа відновлених агропромислових угідь та екосистем не зростає, як це було заплановано. Водночас, до переліку першочергових бюджетних витрат в умовах війни заходи, пов'язані із проведенням заходів щодо землеустрою, не включалися.

До того ж, Міністерство розвитку громад та територій запропонувало проєкт доопрацьованої стратегії регіонального розвитку на 2021–2027 роки, акцент зроблено на питаннях цифровізації [78]. Потреба в доопрацюванні викликана загрозами, які постали на порядку денному після повномасштабного вторгнення, а також черговими вимогами до України на шляху продовження євроінтеграційного вектору розвитку.

Так, ключовими векторами нової редакції стратегії є:

- побудова безпечових і соціально-економічних умов з метою повернення громадян до адміністративно-територіальних одиниць;
- сталий економічний розвиток територій;
- формування партнерств та розвиток міжрегіональної і транскордонної співпраці;
- залучення активної частини населення до ухвалення рішень на державному, територіальному і місцевому рівнях.

Досліджуючи практику реалізації регіональної політики Н.Б. Порплиця, виокремлює низку дестабілізуючих чинників [60]:

1. Погіршення фінансових результатів суб'єктів бізнесу, а також суттєвий рівень невизначеності і погіршення ділових прогнозів.
2. Зменшення купівельної спроможності громадян та високий рівень міграції трудового капіталу.
3. Руйнування інфраструктури, релокація бізнесу.

Отже, з метою ефективної реалізації державної регіональної політики в перспективному періоді вважаємо за потрібне поглибити усвідомлення пріоритетних напрямів бюджетної політики територіального розвитку, з фокусом на фінансування відбудови регіонів і громад, інтенсифікацією євроінтеграційних спрямувань і продовженням децентралізаційних трансформацій на основі заходів щодо нівелювання сучасних загроз. Крім того, політика підтримки соціально-економічного розвитку регіонів також має ґрунтуватися на ефективному застосуванні фінансових інструментів в рамках структурних європейських фондів, можливості яких відкриті для України як зараз, так і в період післявоєнної відбудови.

2.2 Таксономічний аналіз фінансової стійкості місцевих бюджетів в контексті сталого регіонального розвитку за 2021 – 2024 рр.

З метою комплексного аналізу фінансової стійкості територій, а також оцінювання результативності бюджетної політики соціально-економічного розвитку доцільно використати таксономічний аналіз, за допомогою якого можливо з'ясувати схожість та відмінності в структурі місцевих бюджетів різних регіонів України.

Потрібно зазначити, що науковці часто використовують економіко-математичний інструментарій з метою аналізу і визначення трендів щодо зміни бюджетних показників. Зокрема, О. Прокопчук та С. Пташник [71]

застосовують економіко-математичне моделювання щодо аналізу дохідної частини місцевих бюджетів, що виступає головним фактором в процесі з'ясування ефективності бюджетного процесу на місцевому рівні. В свою чергу, Н. Хрущ, І. Форкун та Т. Гордєєва [79] застосовують різні моделі і статистичний аналіз з метою визначення результативності фіскальної децентралізації бюджетів громад в Україні, і це складає основу для оцінки зв'язку проведених реформ і тенденцій щодо формування муніципальних фінансів. Водночас, Д. Хін, Т. Коляда і Г. Музиченко [11] аналізують взаємозв'язок бюджетної децентралізації і збалансованого розвитку територіальних громад на основі використання кількісних методів.

В свою чергу, колективом авторів під керівництвом М. Рабіновича сформовані моделі з метою прогнозування стійкості місцевого самоврядування в Україні, що виступає ключовим фактором в процесі досягнення регіональної фінансової стабільності [7].

Отже, вважаємо за необхідне визначити адміністративно-територіальні одиниці, що характеризуються сталим розвитком на основі ефективного бюджетного менеджменту і сформувавши рекомендації в контексті підвищення рівня фінансового управління і відбудови регіонального економічного потенціалу, а також з'ясувати, які території вимагають першочергової уваги з боку центральних органів влади.

Фундамент таксономічного аналізу складають розрахунки на основі різних показників та оцінювання області значень, а також порівняння даних оцінювання щодо різних адміністративно-територіальних одиниць України. Застосування цього виду аналізу дає можливість узагальнити багатовекторні статистичні дані і отримати загальний показник. Даний метод придатний для використання з метою аналізу характеристик об'єктів, яким притаманні риси ознак у формі часових рядів, а також побудови цілісної карти змін [10]. Таксономічний показник, як правило, перебуває в межах інтервалу $[0; 1]$, в якому значення, які наближені до одиниці, демонструють більший обсяг

потенціалу в контексті розвитку аналізованого суб'єкта. Ключовим етапом в проведенні такого оцінювання є відбір індикаторів, що чинять вплив на муніципальний бюджет, зокрема, нами були обрані наступні:

- обсяг бюджетних податкових надходжень, грн.;
- обсяг бюджетних неподаткових надходжень, грн.;
- кількість бюджетів місцевого рівня в межах області, шт.;
- темп приросту обсягу кредитування місцевого бюджету, тис. грн.;
- кількість проживаючих осіб, ос.;
- індекс споживчих цін.

Статистична база щодо зазначених індикаторів впродовж 2021 - 2024 років в розрізі областей України запозичена з веб-порталу Міністерства фінансів України Open Budget [19]. Дані представлені у Додатках А-Е.

Використані фактори були розподілені на стимулятори (+) та дестимулятори (-). Стимулятори через найбільше значення здійснюють позитивний вплив на аналіз фінансової стійкості області, дестимулятори, в свою чергу, впливають негативно. Дане групування індикаторів має назву вектор-еталон; в контексті даного дослідження він позначений як $p = (+ + + + + -)$.

Представлений аналіз здійснений у вигляді порівняння фінансової стійкості вітчизняних місцевих бюджетів в сучасних умовах і до початку збройної агресії, з метою з'ясування зміни ефективності бюджетної політики регіонального розвитку в розрізі кожної області України. З метою кращої співставності використані ідентичні індикатори за 2021 та 2024 роки. Результати проведеного таксономічного аналізу місцевих бюджетів обласного рівня за 2021 рік представлені на рис. 2.6.

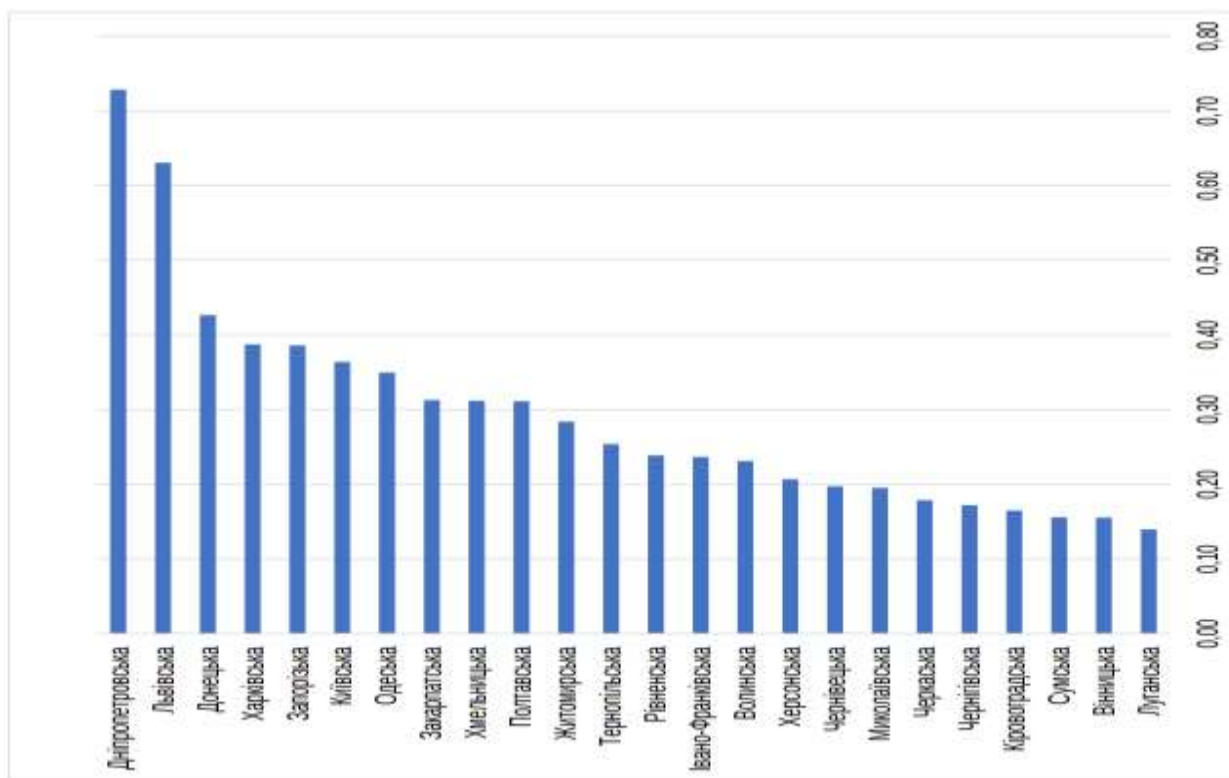

Рис. 2.6 Результати таксономічного аналізу місцевих бюджетів обласного рівня у 2021 році

Джерело: побудовано автором на основі [19].

Як видно з рисунку 2.6, найвищий коефіцієнт таксономії, а, отже, і найвищу оцінку демонструє Дніпропетровська область з показником 0,73, що є результатом зваженої бюджетної політики і раціонального розподілу бюджетних ресурсів. Друге місце займає Львівська область також із високим коефіцієнтом таксономії на рівні 0,63, і загалом це свідчить про збалансованість обласного бюджету, оптимальне використання ресурсів, а також високий рівень власних муніципальних доходів області. Донецька область із коефіцієнтом 0,43 також характеризується гарними дохідними показниками та іншими індикаторами, тому включена до перших трьох найкращих регіонів. Наступні області, зокрема Запорізька, Закарпатська, Харківська, Київська, Одеська і Хмельницька області, демонструють значення індикаторів вище за середнє, отже, можна сформулювати припущення щодо виникнення певної проблематики в контексті реалізації бюджетної політики.

Водночас, Чернівецька, Черкаська, Чернігівська, Тернопільська, Херсонська, Сумська, Рівненська, Полтавська, Миколаївська, Івано-Франківська, Миколаївська, Житомирська та Волинська області демонструють середні значення індикаторів розвитку бюджетів обласного рівня.

Даний факт може бути наслідком як зниження рівня економічного розвитку територій загалом, так і недоліків щодо реалізації контролю за використанням бюджетних коштів з боку владних структур. З огляду на це, щодо цих регіонів існує необхідність щодо посилення контролю в контексті розв'язання бюджетних завдань на місцевому рівні.

Втім, інші регіонів, зокрема, Луганська, Вінницька та Кіровоградська області характеризуються найменшим значенням коефіцієнту таксономічного аналізу. Даний факт демонструє наявність суттєвих проблем щодо фінансового планування і прогнозування, а також свідчить про необхідність кардинальних трансформацій бюджетної політики і пошук альтернативних джерел збільшення бюджетних надходжень.

Необхідність протистояння збройній агресії стала тяжким випробуванням для місцевого самоврядування. Фінансовий стан місцевих бюджетів України суттєво змінився, тому здійснювати оцінювання місцевих бюджетів і визначати позитивні трансформації у мовах воєнних дій доволі складно.

Втім, аналізувати бюджетну політику на рівні територій в сучасних умовах дуже важливо, оскільки даний аналіз сформує підстави для планування економічної відбудови у повоєнний період. Значення коефіцієнтів проведеного таксономічного аналізу бюджетів регіонів України в 2024 році зображено на рис. 2.7.

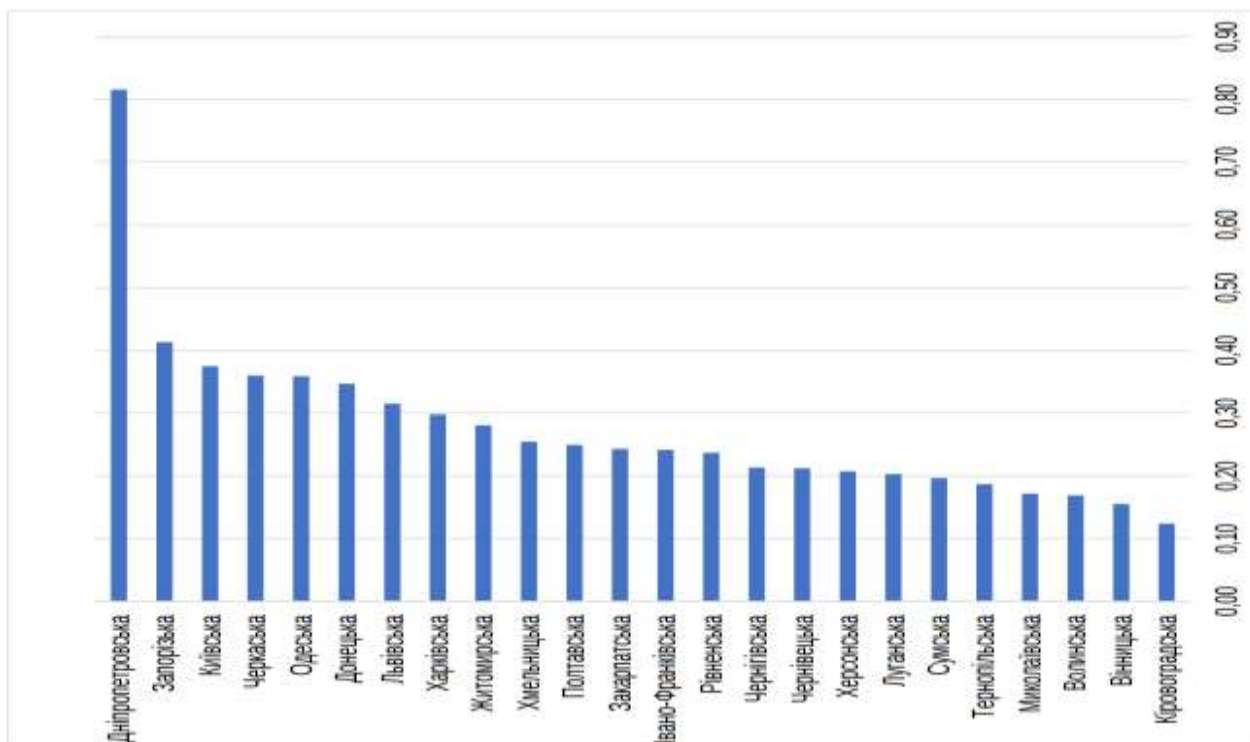

Рис. 2.7 Результати таксономічного аналізу місцевих бюджетів обласного рівня у 2024 році

Джерело: побудовано автором на основі [19].

Як видно з рис. 2.7, тільки область характеризується високим значенням коефіцієнта таксономії. Щодо переважної більшості територій значення коефіцієнту зменшилося, що говорить про можливу втрату контрольованості реалізації бюджетної політики на місцевому рівні під час війни. Тільки Дніпропетровська область демонструє високий таксономічний коефіцієнт – 0,82. Зазначене свідчить на користь того, що в складних умовах війни реалізація бюджетної політики відбувається у вірному напрямку забезпечення сталого соціально-економічного розвитку регіону. В свою чергу, Запорізька, Київська, Черкаська, Одеська, Донецька, Львівська області серед інших регіонів також демонструють гарні показники, що відзеркалює намагання збалансувати дохідну і видаткову частини обласного бюджету і забезпечити ефективний розподіл ресурсів між актуальними векторами бюджетної політики.

Дещо менші значення таксономічних показників характерні для Харківської, Житомирської, Хмельницької, Полтавської, Закарпатської, Івано-Франківської, Рівненської, Чернігівської, Чернівецької, Херсонської та Луганської областей. А такі області, як Сумська, Тернопільська, Миколаївська, Волинська, Вінницька і Кіровоградська області характеризуються незбалансованою і неефективною бюджетною політикою, про що свідчить досить низький рівень коефіцієнту таксономії впродовж війни. На рис. 2.8 представлено, яким чином змінилися таксономічні коефіцієнти впродовж періоду до повномасштабної війни (2021 рік) та станом на 2024 рік.

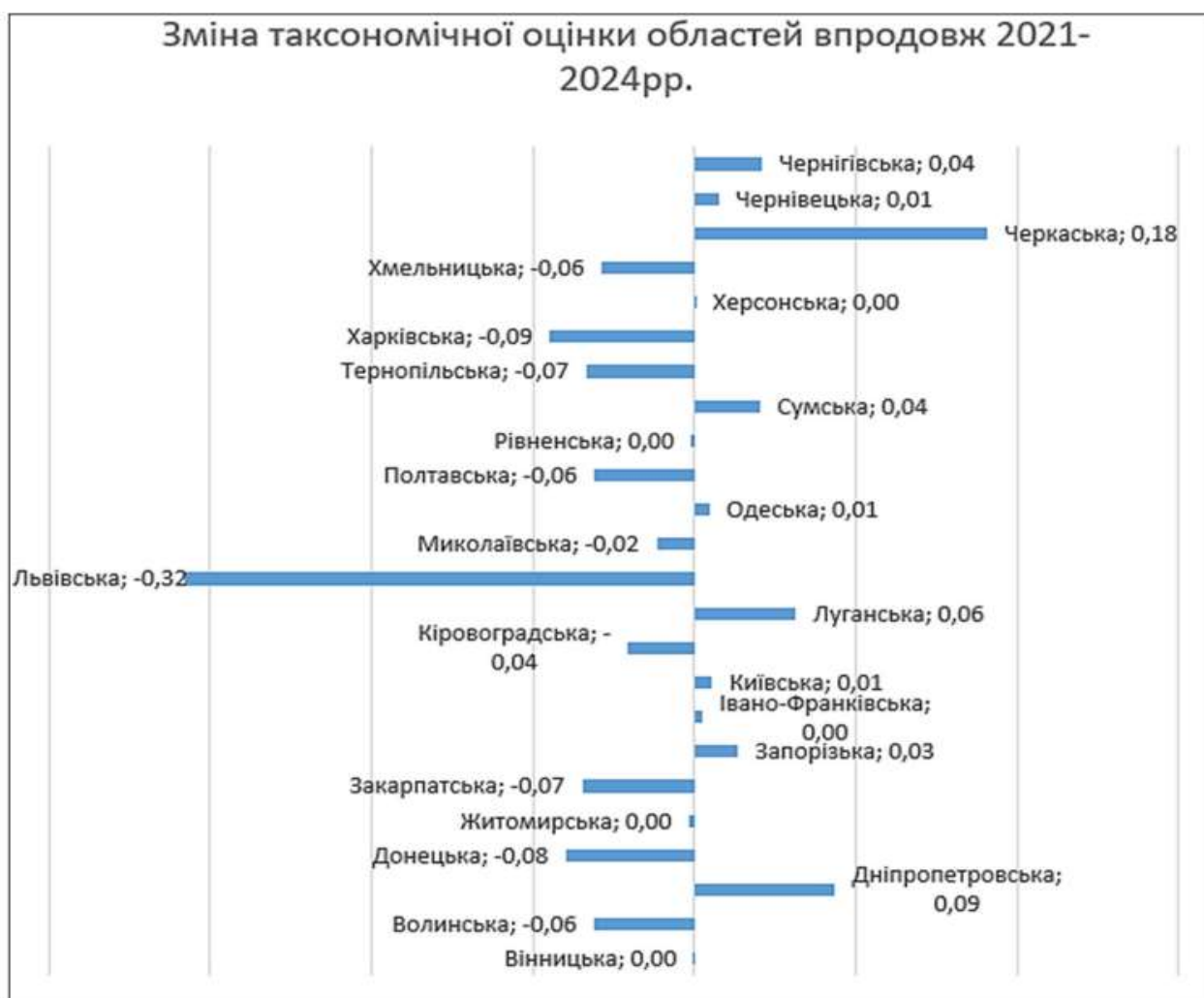

Рис. 2.8 Зміна значень коефіцієнтів таксономії в розрізі областей України впродовж 2021 – 2024 рр.

Джерело: побудовано автором на основі [19].

Отже, переважна більшість регіонів характеризується від'ємними значеннями змін, що демонструє суттєвий негативний вплив війни на реалізацію бюджетної політики на рівні області. Найсуттєвіше погіршення в даному контексті торкнулося Львівської області (-0,32). В Черкаській області найбільше зростає оцінка ефективності бюджетної політики (+ 0,18), що є наслідком ефективних заходів щодо розподілу доходів і застосування належних підходів до організації бюджетного менеджменту незважаючи на воєнний стан. В той же час, є регіони, щодо яких показник фінансової стійкості і ефективності реалізації бюджетної політики майже не змінився. До таких областей відносяться Херсонська, Рівненська, Івано-Франківська, а також Вінницька області.

2.3 Аналіз бюджетної політики регіонального відновлення за 2023 – 2025 рр.

Повномасштабна війна проти України, яка перейшла в активну фазу у 2022 році, принесла значні руйнування вітчизняній економічній системі. Зокрема, за інформацією Світового банку і уряду України, станом на 31.12.2023 р. абсолютне значення прямих руйнувань становило близько 152 млрд. долл., а загальний обсяг фінансування відновлювальних потреб вже досяг позначки у 486 млрд дол., що у 2,8 разів більше, ніж національний ВВП у 2023 році [9].

Як зазначають М.О. Кужелєв, А.В. Нечипоренко та С.М. Стабіас, обсяг прямих зруйнувань станом на осінь 2025 року підрахувати точно дуже складно з огляду на постійні атаки на населені пункти та об'єкти критичної інфраструктури, а також через неможливість доступу до тимчасово окупованих регіонів. Усе зазначене ускладнюється гуманітарною кризою, неконтрольованими і глобальними міграційними процесами громадян країни як всередині держави, так і за кордон [43].

В складних умовах саме органи місцевої влади повинні мати важелі для швидкого реагування на існуючі загрози і виклики, тому що саме у віданні адміністративно-територіальних утворень знаходиться суттєва частина постраждалих об'єктів дорожньої інфраструктури, житлово-комунального господарства, установ соціального захисту і охорони здоров'я тощо. Отже, в сучасних умовах значення муніципальних органів влади суттєво збільшується, зокрема, в контексті протистояння наслідкам військових руйнувань, забезпечення соціальної допомоги населенню і внутрішньо переміщеним особам, а також активної підтримки захисників.

Отже, місцевим бюджетам, окрім розв'язання історично притаманних їм завдань щодо забезпечення поточної життєдіяльності громад, були делеговані функції відбудови інфраструктурного господарства. Потрібно зауважити, що внаслідок реформи децентралізації місцеві органи влади одержали додаткові повноваження разом з джерелами наповнення муніципальних бюджетів [42].

Втім, потребують вирішення аспекти підзвітності і транспарентності використання ресурсів бюджетів, тому що станом на зараз немає єдиного масиву інформації як на державному, так і на муніципальному рівнях, в межах якої були б консолідовані дані щодо витрат на відбудову зруйнованих і знищених впродовж війни об'єктів. Даний факт унеможливорює якісну реалізацію контрольної функції фінансів і зменшує показник дієвості управлінських рішень. В певній мірі дана проблематика частково розв'язується через функціонування недержавних інституцій, зокрема, Fiscal Policy Research Center започаткував проєкт «Вартість війни», в межах якого відбувається збір і верифікацію фінансових даних з метою створення інтерактивної системи відстеження витрат, пов'язаних із відбудовою інфраструктурних об'єктів інфраструктури і житлового фонду через війну [17].

Водночас, Л.Б. Рябушка, О.С. Журавка та Д.О. Салов, досліджуючи роль місцевих бюджетів у відновленні регіонального розвитку звертають увагу на

те, що місцеві органи влади впродовж воєнного стану почали реалізовувати ключовий функціонал фінансового забезпечення функціонування громад, приймаючи активну участь в процесах щодо відновлення економіки і територіальної інфраструктури [75].

Крім того, фахівці спільного шведсько-українського проєкту SALAR International, в процесі аналізу видаткової частини місцевих бюджетів за 2022 рік відмічають суттєвий рівень фінансової стійкості на муніципальному рівні, що і на початку повномасштабної війни допомогло врівноважити бюджети, в той час, як загальнонаціональний показник профіциту місцевих бюджетів опинився на позначці у 70,8 млрд. грн. [52]. Так, у представленій звітності SALAR International щодо виконання місцевих бюджетів у 2023 році було відмічено продовження позитивного тренду як наслідок певних дій щодо стабілізації лінії зіткнення і деякої адаптації економічної системи громад, що визначило їх можливість до продовження зростання. Так, приріст доходної частини місцевих бюджетів впродовж 2023 року становить 11%, тобто + 43,8 млрд. грн., а питома вага капітальних видатків складає вже 23,7%, в той час як в 2022 році це було 10,2%, отже, це найвищий показник в процесі формування місцевих бюджетів останніх років [53].

Схожі висновки демонструють проведені дослідження Fiscal Policy Research Center у звітності щодо видатків місцевих бюджетів на відновлення в 2023 році [20].

Також вагоме значення мають і напрацювання профільних експертів, присвячені розбору практичних кейсів певних територіальних одиниць. Зокрема, аналітичний центр CASE Україна здійснив низку заходів на тему муніципальних фінансів, в межах яких представники громад представили власний досвід і аналіз ситуації на місцевому рівні [82].

Війна здійснила однозначно поганий вплив на економічну базу акумулювання доходів місцевих бюджетів, внаслідок чого велика кількість бізнес-суб'єктів припинили або зменшили масштаби господарювання, доходи

домогосподарств також зменшилися. Втім, структура видаткової частини місцевих бюджетів також значно трансформувалася. Збільшився обсяг фінансової незбалансованості в розрізі територій країни, і якщо деякий час назад донорами були переважно східні і південні регіони, а західні регіони - реципієнтами, то сьогодні ситуація кардинально інша. Регіони, які опинилися у тилу, перетворилися на місця дислокації релокованого бізнесу та, відповідно, податок на доходи фізичних осіб значно зріс, в той час як прифронтові території втратили значний обсяг доходів на тлі значної потреби в ресурсах на відновлення інфраструктури і реалізацію соціальних проєктів.

Загалом, муніципальні бюджети впродовж війни перебувають на таких основних етапах розвитку:

- етап шоку та тотальної економії (2022 рік – початок 2023 року);
- етап стабілізації і адаптування (початок 2023 року – сьогодні);
- етап відновлення і відбудови (перспективний період).

Перший етап почався разом з повномасштабним вторгненням та призвів до радикальних змін в структурі місцевих бюджетів в рамках національної бюджетної системи. Було ліквідовано фінансування більшої частини запланованих проєктів розвитку у вигляді капітальних видатків, а всі ресурси спрямовані на актуальні потреби регіонів. Велика частина певних областей опинилася в зоні активних військових дій. Зрозуміло, що виконання місцевих бюджетів в даних регіонах стало неможливим. Як наслідок, капітальні видатки місцевих бюджетів в цілому знизилися до 10,2%, що становило майже 64 млрд. грн. в структурі спеціального фонду. Водночас, переважна частина витрат була спрямована на захищені статті, фінансування комунальних потреб і додаткові військові потреби. Отже, в рамках першого етапу спостерігалася об'єктивна реакція держави та суспільства на загрози, що призвело до формування нової системи економічних відносин на регіональному рівні.

На наступному етапі здійснювався процес стабілізації і адаптації бюджетних відносин на муніципальному рівні, про що свідчать результати

виконання місцевих бюджетів у 2023 році. Зазначене пов'язано з такими факторами, як:

- адаптацією економіки до умов війни і спрямування ударів на цивільну інфраструктуру;
- стабілізацією діяльності бізнеса на неокупованих територіях, що призвело до збільшення податкових доходів, в тому числі і до місцевих бюджетів;
- запровадженням проєктів економічного відновлення на державному рівні;
- участі держав-партнерів в подоланні наслідків і відновленні інфраструктурних об'єктів в межах постраждалих територій.

В 2023 році збільшився обсяг капітальних видатків до 23,7% [53]. Втім, аналіз структури капітальних інвестицій в загальнонаціональному масштабі був нерівномірним. Так, центральні та західні регіони значно наростили обсяг капітальних видатків у порівнянні з 2021 роком, а такі області, як Донецька, Запорізька, Харківська та Херсонська області внаслідок тяжких військових дії неспроможні досягти довоєнних показників незважаючи навіть на фінансування з державного бюджету і від міжнародних інституцій. Зокрема, в цілому по країні рівень фінансування у порівнянні з 2022 роком збільшився, навіть у прифронтових регіонах, здебільшого через трансфери з державного бюджету та надходження від міжнародних інституцій.

Потрібно відмітити, що оцінювання практичного запровадження проєктів з відновлення адміністративних утворень впродовж 2022–2024 років демонструє, що саме поєднання ресурсів державного бюджету, місцевих бюджетів, а також міжнародних інституцій веде до пришвидшення і зростання ефективності їх використання. На користь зазначеного можна привести дослідження аналітичного центру CASE Україна «Видатки місцевих бюджетів на відновлення у 2023 році» [20] та «Видатки Фонду ліквідації наслідків збройної агресії у 2023 році» [21].

Необхідно також зазначити, що бюджетний процес на місцевому рівні регламентований Типовою програмою класифікації видатків та кредитування місцевих бюджетів (далі Типова програма) [68]. На основі останніх доповнень до Типової програми, фінансування відбудови зруйнованих та знищених через війну житлових та інфраструктурних об'єктів із муніципальних бюджетів відбувається за наступними кодами (табл. 2.1) [63].

Таблиця 2.1

Коди Типової програмної класифікації видатків на фінансування відновлення зруйнованих через війну об'єктів

№ №	Код видатків	Назва коду видатків
1	7372	Реалізація проєктів (заходів) щодо відбудови освітніх установ та закладів, пошкоджених / знищених внаслідок збройної агресії, за рахунок коштів місцевих бюджетів
2	7373	Реалізація проєктів (заходів) з відновлення медичних установ та закладів, пошкоджених / знищених внаслідок збройної агресії, за рахунок коштів місцевих бюджетів
3	7374	Реалізація проєктів (заходів) з відновлення установ та закладів соціальної сфери, пошкоджених / знищених внаслідок збройної агресії, за рахунок коштів місцевих бюджетів
4	7375	Реалізація проєктів (заходів) з відновлення об'єктів житлового фонду, пошкоджених / знищених внаслідок збройної агресії, за рахунок коштів місцевих бюджетів
5	7376	Реалізація проєктів (заходів) з відновлення об'єктів житлово-комунального господарства, пошкоджених / знищених внаслідок збройної агресії, за рахунок коштів місцевих бюджетів
6	7377	Реалізація проєктів (заходів) з відновлення інших об'єктів комунальної власності, пошкоджених / знищених внаслідок збройної агресії, за рахунок коштів місцевих бюджетів

Джерело: узагальнено автором на основі [68].

Зрозуміло, що задля з'ясування тенденцій розподілу ресурсів місцевих бюджетів на відбудову потрібно застосовувати і верифікувати інформацію, яка відноситься до видатків за зазначеними кодами, втім, подібні дослідження стикаються з певними ускладненнями, пов'язаними з браком інформації на офіційних джерелах, несвоєчасним корегуванням бюджетних видатків тощо.

Відповідно до наказу Міністерства розвитку громад та територій [67] з початку повномасштабної війни більше 4000 адміністративно-територіальних

одиниць перебувають під тимчасовою окупацією. Водночас, аналіз звітності за 2023 рік говорить про те, що фінансування на цілі відбудови було заплановано у видатковій частині місцевих бюджетів тільки 14 областей (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

Напрями використання ресурсів обласних бюджетів на відбудову зруйнованих через війну об'єктів у 2023 році (млн. грн.)

Області	Напрями використання						Σ
	Освіта (7372)	Медицина (7373)	Культура (7374)	Адмін. витрати (7374)	Житло (7375)	Інше (7373+7376+7377)	
Дніпропетровська	17,06	-	1,42	-	7,37	1,99	27,84
Донецька	58,04	4,57	2,3	2,62	62,38	2,74	132,65
Київська	1,08	0,2	-	0,09	4,07	0,11	5,55
Миколаївська	19,78	2,54	3,34	-	-	0,09	25,74
Одеська	68,59	0,14	-	-	3,66	1,67	74,05
Полтавська	-	-	-	-	-	0,16	0,16
Рівненська	4,0	-	-	-	-	-	4,0
Сумська	10,88	5,36	-	-	20,77	16,19	53,20
Харківська	0,15	-	-	-	11,66	-	11,81
Херсонська	9,54	0,62	-	-	29,53	7,04	46,73
Хмельницька	-	0,21	0,1	-	-	0,28	0,58
Черкаська	-	-	-	-	0,1	-	0,1
Чернівецька	0,37	1,99	-	-	-	-	2,36
Чернігівська	1,1	5,36	-	-	17,89	16,19	40,54
РАЗОМ	190,59	20,99	7,16	2,71	157,43	46,46	425,34

Джерело: узагальнено автором на основі [20].

Відповідно до представленої інформації, бюджети суттєво постраждалих регіонів на сході та півдні країни, таких як Донецька, Одеська, Сумська та Херсонська області характеризувалися найбільшими обсягами відповідних видатків місцевих бюджетів. Зокрема, по бюджету Донецької області впродовж 2023 року було витрачено 132,6 млн. грн., а це майже 33% від загального обсягу видатків місцевих бюджетів на цілі відбудови.

Також, на рисунку 2.9 зображений розподіл видатків місцевих бюджетів на цілі відбудови в розрізі напрямів використання у 2023 році.

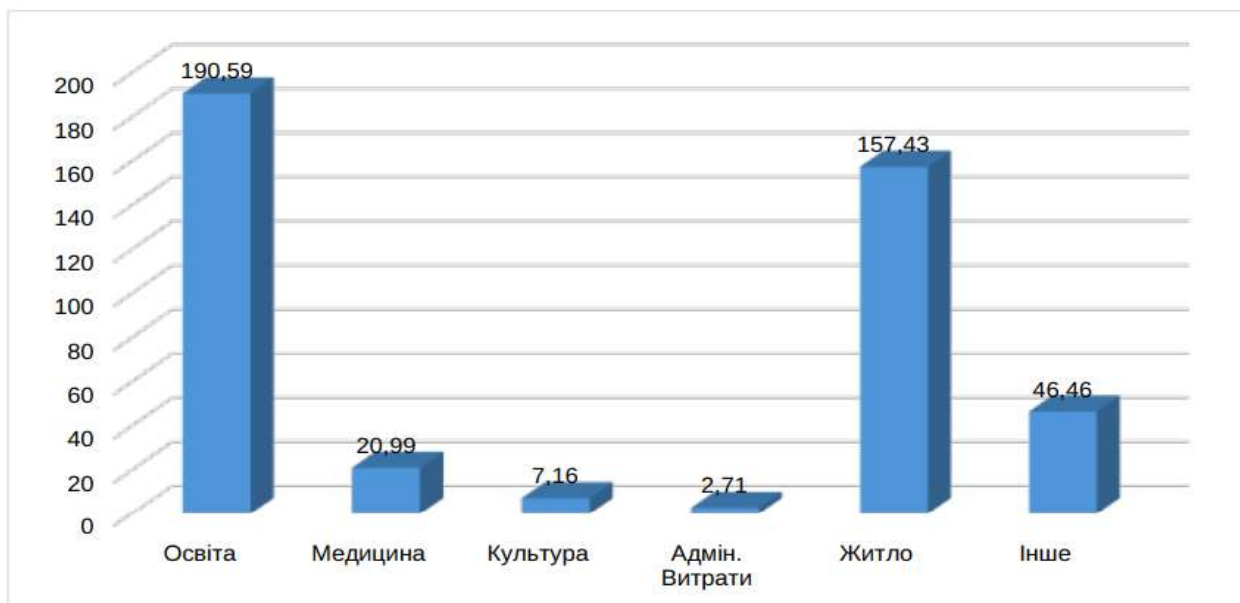

Рис. 2.9 Розподіл видатків місцевих бюджетів на цілі відбудови в розрізі напрямів використання у 2023 році, млн.грн.

Джерело: сформовано автором на основі [20].

Звітність за 2023 рік показує, що найвищий обсяг видатків у 2023 році зафіксований по відношенню до реалізації проєктів (заходів) щодо відбудови освітніх установ та закладів, зруйнованих або пошкоджених через збройну агресію, за рахунок ресурсів місцевих бюджетів – 190,59 млн. грн. (44,81 % загального обсягу видатків), а також щодо реалізації проєктів (заходів) з відбудови об'єктів житлового фонду, постраждалих або зруйнованих через війну, за рахунок ресурсів місцевих бюджетів - 157,43 млн. грн., або 37,01% загального обсягу видатків.

Подібні тенденції були наявні у 2024 році та в поточному 2025 році, але детальна інформація щодо видатків місцевих бюджетів на відбудову постраждалих і зруйнованих об'єктів поки відсутня. Втім, певні дані демонструють ще один з ключових трендів відбудови у формі активізації залучення ресурсів міжнародних фінансових інституцій. Зокрема, Групою Світового банку були сформовані трастові фонди відбудови з метою адресного фінансування певних проєктів регіонального розвитку. Сформований Світовим банком фонд Housing Repair for Restoration of People's Empowerment

вже в липні 2025 року спрямував 540 млн. грн. для низки громад у Київській, Миколаївській, Харківській та Запорізькій областях [55].

Ще одним трендом сьогодення є поетапне зменшення фіскальної автономії регіонів. Якщо в 2021 році на долю бюджетів територіальних громад відносилось майже 20% консолідованого бюджету України, то в 2023 році їх питома вага знизилася і склала 18% [53]. Перерозподіл «військового» ПДФО на користь державного бюджету, тимчасове зменшення ставки певних податків з метою підтримки ділової активності відобразилися на дохідній частині місцевих бюджетів, і, зрозуміло, на їх можливостях щодо фінансування регіональної відбудови.

До того ж, внаслідок зазначеного все більш актуальною стає проблематика забезпечення транспарентності використання ресурсів як на рівні регіонів, так і на загальнодержавному рівні. Ефектом від існування подібних викликів та за браком корисного досвіду виступає нездатність певних територій оперативно і якісно використовувати ресурси, недостатня ефективність фінансового контролю, а також відсутність конкретики щодо пріоритетів відновлення. Певним вирішенням даної проблематики є зусилля держави у напрямку запровадження цифрових моніторингових платформ, зокрема, екосистеми DREAM, а з метою ліквідації корупційних схем платформа Prozorro розповсюдила свій ресурс на всі видатки щодо відновлення.

Висновки до розділу 2

Спираючись на результати дослідження, проведеного в другому розділі кваліфікаційної роботи магістра, можливо сформулювати висновки наступного характеру. Досягнення мети поставленого дослідження передбачає здійснення аналізу фінансової стійкості місцевих бюджетів, а також стратегічних векторів бюджетної політики в контексті сталого регіонального розвитку.

Так, аналіз продемонстрував, що незважаючи на загрози, викликані збройною агресією проти України, за результатами проведення внутрішньої оцінки першого етапу реалізації стратегії регіонального розвитку і забезпечення відповідного плану заходів впродовж 2021–2023 років здійснено досягнення стратегічних цілей в цілому на 80%. З метою ефективної реалізації державної стратегії розвитку територій в подальшому потрібно оновити стратегічні цілі з огляду на виникнення нових загроз та продовження євроінтеграційних спрямувань, налагодити механізми фінансування з Державного фонду регіонального розвитку і інтенсивно застосовувати можливості фінансування від європейських структурних фондів.

Також, оцінювання на основі використання інструментів таксономічного аналізу створило можливість комплексно оцінити зміни стану місцевих обласних бюджетів в умовах повномасштабних військових дій, показавши суттєві трансформації їх фінансової спроможності протягом 2021–2024 років. Аналіз засвідчив, що велика кількість регіонів відчували негативну тенденцію у вигляді погіршення рівня фінансової стійкості, зокрема, найсуттєве погіршення спостерігається у Львівській області. Разом з цим, Дніпропетровська область характеризується достатньою стійкістю завдяки раціональному бюджетному менеджменту, а Черкаська область демонструє найбільше зростання показника, що є результатом дієвих фінансових заходів. З'ясовано, що Вінницька, Кіровоградська, Сумська, Тернопільська, Миколаївська і Волинська області вимагають швидких заходів щодо реформування регіональної бюджетної політики, в той час як Херсонській, Рівненській, Івано-Франківській та Вінницькій областям, також потрібно стимулювання соціального-економічного розвитку, незважаючи навіть на збереження стабільності регіональних бюджетів.

Здійснений аналіз тенденцій щодо фінансування видатків місцевих бюджетів на відновлення впродовж 2022–2025 років показав, що місцеві бюджети впродовж війни проявили достатню стійкість, незважаючи на нові

загрози. Якщо в 2022 році спостерігалось значне зменшення суми капітальних видатків, то вже в 2023 році ситуація змінилася на користь того, що в сучасних умовах з місцевих бюджетів почали здійснюватися видатки на інфраструктурну відбудову. Характерною рисою сьогоднішніх видатків місцевих бюджетів на відбудову виступає географічна нерівномірність між територіями, які знаходяться в тилу, та прифронтовими регіонами.

Розробка і запровадження ефективних підходів до фінансування заходів, пов'язаних з відбудовою і соціально-економічним розвитком регіонів, є завданням загальнодержавного масштабу як в умовах воєнного стану, так і повоєнного відновлення.

РОЗДІЛ 3

ПРОБЛЕМАТИКА ТА ІНСТРУМЕНТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОЇ БЮДЖЕТНОЇ ПОЛІТИКИ РЕГІОНАЛЬНОГО СОЦІАЛЬНО- ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ

3.1 Сучасна проблематика соціально-економічного розвитку регіонів України

Ключові напрями соціально-економічного розвитку адміністративно-територіальних одиниць виокремлюються на основі аналізу загроз, які виникають перед державою та націлені на ліквідацію регіональних нерівностей, досягнення стійкого зростання, а також зміцнення добробуту територій. Потреби соціального характеру означають розвиток людських ресурсів шляхом розширення доступу до освітніх послуг, охорони здоров'я і соціальних благ на основі урахування потреб незахищених верств громадян, зокрема, це малозабезпечені громадяни, внутрішньо переміщені особи, а також ветерани війни. Потреби економічного характеру втілюються у покращенні рівня інвестиційної привабливості територій, стимулювання малої і середньої підприємницької активності, удосконаленні інфраструктурної архітектури, розвитку економіки інновацій і забезпеченні енергозбереження та енергоефективності. Потрібно дослідити ці напрями більш ґрунтовно.

Як зазначає В.В. Плахотнюк, стратегія соціально-економічного розвитку територій має формуватися на основі конкретного уявлення щодо того, що запорукою розвитку є ефективна діяльність органів місцевого самоврядування, розвинена і зацікавлена в добробуті регіону підприємницька спільнота, а також активне суспільство із свідомою громадянською позицією [58]. Невелика активність органів місцевої влади є однією із основних проблем в процесі збалансованого соціально-економічного розвитку вітчизняних

адміністративно-територіальних одиниць. Огляд сучасної бюджетної діяльності показує, що велика кількість органів місцевої влади не замотивована у досягненні високого рівня фінансової стабільності своїх регіонів. Здебільшого це можна пояснити традицією покривати бюджетний дефіцит шляхом державних трансфертів, навіть незважаючи на децентралізацію, що зменшує стимули використовувати альтернативні джерела фінансування. Подібні підходи суттєво послаблюють фінансову стійкість регіонів та негативно впливають на їх соціально-економічне благополуччя. Неefективне стратегічне планування виступає ще однією із наявних проблем, адже велика кількість регіонів в своїх стратегіях не має конкретно визначених, а головне, реалістичних стратегій розвитку. Це означає, що в ухвалених стратегічних документах є аспекти, виконання яких в сучасних умовах просто неможливо. Замість середньо- і короткострокового планування, яке в непередбачуваних умовах війни є більш ефективним, органи місцевої влади у проведенні бюджетної політики на місцевому рівні продовжують спиратися на ті вектори розвитку довгострокового характеру, які були сформовані до початку повномасштабного вторгнення, коли ресурсний потенціал регіонального розвитку був зовсім інший. Зазначене призводить до унеможливлення реалізації реалістичних проєктів.

Ще одним негативним моментом є доволі низька ініціативність місцевих владних суб'єктів. Багато органів місцевої влади не демонструють активні зусилля з метою залучення додаткових фінансових ресурсів, не ініціюють реалізацію нових проєктів, не приймають участі в міжнародних грантових програмах та не консолідують діяльність в контексті залучення ресурсів від міжнародних і європейських структурних фондів в тій частині, яка вже доступна Україні. Інноваційні підходи використовуються в поодиноких ситуаціях, в той час як більшість громад застосовує досить застарілі інструменти управління, які не співвіднесені із сучасними загрозами розвитку територій. Корупція продовжує залишатися одним з ключових факторів

слабкої активності органів місцевої влади. Недостатня прозорість в процесі розподілу бюджетних ресурсів, непрозорі тендерні процедури і не досить зрозумілі факти призначення окремих посадових осіб підбивають довіру суспільства та зменшують ефективність використання коштів бюджетів. Недостатня дієвість інструментарію громадського контролю спричиняє можливість для органів місцевої влади уникати відповідальності внаслідок неналежного бюджетного менеджменту на місцевому рівні.

Неповна реалізація перспектив, які створила реформа децентралізації, також виступає значною перешкодою. Незважаючи на те, що на рівень регіонів було передано доволі багато фінансових та адміністративних повноважень, значна кількість не змогли ефективно використати зазначені механізми внаслідок недостатності професійних компетенцій та ініціативи. Так, керівники деяких громад не мають належного рівня обізнаності щодо інноваційних фінансових інструментів, і, отже, не використовують потенційні шляхи залучення альтернативних джерел фінансового капіталу. Проблематика зростає внаслідок незначного обсягу міжрегіонального співробітництва. Неналежна координація в процесі запровадження спільних проєктів, зокрема, у сфері удосконалення логістичних мереж, розвитку туристичних кластерів або розв'язання екологічних завдань, значно ускладнює досягнення сталого розвитку. Даний факт спричиняє певну ізоляцію територій та унеможливорює їх інтегрування до регіональних та національних економічних систем.

Транспарентність бюджетного процесу на місцевому рівні також потребує удосконалення. Зокрема, на практиці процес звітування щодо виконання бюджетів відбувається у таких основних формах:

- 1) розміщення детальної звітності на сайті громади, зокрема, із додатковою та проміжною звітністю, а також інформацією щодо контрагентів;
- 2) розміщення ключових бюджетних показників на сайті громади у недеталізованому вигляді;

3) іноді частину даних щодо виконання бюджету висвітлюють у місцевих засобах масової інформації, які, як правило, не мають широкої аудиторії.

Науковці вважають оптимальним перший варіант через те, що він стимулює залучення суспільства до питань фінансового контролю. Інші форми також відповідають діючим нормативним вимогам, але формують загрози для транспарентного бюджетного внаслідок певного обмеження доступу до детальної інформації [57].

Євроінтеграційний шлях розвитку відкриває для територій принципово нові перспективи отримання фінансування через грантові програми, а також проекти міжнародного партнерства. Втім, недостатній рівень якості кадрового забезпечення органів місцевої влади спільно із браком ініціативи значно ускладнюють даний процес. Зокрема, неналежний рівень компетентності щодо формування грантових форм, недостатність досвіду управління міжнародними проектами тощо суттєво обмежують перспективи територій у даній діяльності. Задля врегулювання висвітлених проблемних аспектів потрібно сформувані інноваційні підходи до системи регіонального бюджетного менеджменту, які передбачають підвищення рівня кваліфікації трудових ресурсів, запровадження сучасних цифрових платформ з метою ефективного контролю за бюджетним процесом на рівні громад та пошук інструментів заохочення з метою більш активного використання ресурсів. Це має сприяти нівелюванню негативного впливу людського фактору і допоможе досягти збалансованого соціально-економічного розвитку регіонів.

Як зазначає А.В. Нечипоренко, перш за все потрібно підвищувати рівень обізнаності посадових осіб органів місцевого самоврядування шляхом організації вебінарів, тренінгів та освітніх навчальних програм щодо планування, проєктного менеджменту, а також інвестиційної діяльності. Потребують уваги також питання функціонування цифрових платформ для прозорості звітування та участі суспільства в питаннях управління. Створення

культури суспільної діяльності шляхом формування бюджетів участі, консультації і громадські слухання мають забезпечити зміцнення довіри до органів місцевого самоврядування та активізацію їхньої роботи. Водночас, необхідно стимулювати міжмуніципальне співробітництво, що дозволить більш раціонально використовувати бюджетні кошти з метою розв'язання спільних регіональних задач [51].

Ключовою задачею перед органами місцевого самоврядування постає збалансований розподіл коштів на економічний і соціальний розвиток. Втім, соціальні аспекти здебільшого залишаються позбавленими уваги в процесі з'ясування територіальних потреб. Саме ці аспекти прямо пов'язані із рівнем життя громадян, демографічними трендами, розвитком освітньої сфери, а також обсягом соціальної інтеграції і рівнем мобільності трудового капіталу.

Отже, незважаючи на позитивні ефекти децентралізаційних реформ в сучасних умовах поки що бракує належних умов для забезпечення високого рівня соціально-економічного благополуччя територій. Головні аспекти, що спричиняють вплив на територіальний розвиток угадальнені за допомогою PEST-аналізу і представлені в таблиці 3.1. Запровадження бюджетної децентралізації сформувало низку оптимальних умов для територіального розвитку, проте є наявною низка чинників, що перешкоджають формуванню стійких і спроможних у фінансовому плані територій. PEST-аналіз є часто використовуваним економічним засобом з метою оцінювання впливу політичних, економічних, соціальних, а також технологічних чинників на регіональний розвиток. Так, першими факторами впливу на забезпечення територіального розвитку, є обсяги владної децентралізації. Децентралізаційні реформи, як було згадано, направлені на зростання регіональної фінансової автономії, і це визначає більш ефективний розподіл і споживання місцевих бюджетних ресурсів, а також більш дієве бюджетне планування і прогнозування. В свою чергу, успішність даної реформи прямо

співвідноситься із подальшою модернізацією інструментарію самоврядування, особливо, в сучасних умовах турбулентності.

Політичні фактори (P)	Економічні фактори (E)
<p>1. Децентралізація влади (Реформа децентралізації створила умови для більшої фінансової автономії регіонів, але потребує подальшого розвитку механізмів самоврядування. Політична стабільність впливає на залучення інвестицій, особливо в регіони, які розташовані близько до зон конфлікту).</p> <p>2. Міжнародна політика (Угода про асоціацію з ЄС створює нові можливості для експорту та залучення інвестицій. Підтримка України з боку міжнародних партнерів сприяє відбудові зруйнованих регіонів).</p> <p>3. Реформа судової та правоохоронної системи (Покращення правової системи може стимулювати розвиток підприємництва в регіонах).</p>	<p>1. Інфраструктурні обмеження (Нерівномірний розвиток інфраструктури в різних регіонах обмежує економічний потенціал. Відбудова зруйнованих об'єктів вимагає значних інвестицій).</p> <p>2. Рівень безробіття (Високий рівень безробіття в деяких регіонах стимулює трудову міграцію за кордон).</p> <p>3. Промислові кластери (Регіони з високою концентрацією промисловості, як-от Донбас чи Дніпропетровщина, мають потенціал для відновлення через модернізацію виробництва).</p> <p>4. Інвестиції та фінансування (Необхідність залучення зовнішніх інвестицій для розвитку локальної економіки. Розвиток малого і середнього бізнесу через державні та міжнародні програми підтримки).</p>
Соціальні фактори (S)	Технологічні фактори (T)
<p>1. Демографічна ситуація (Старіння населення та скорочення кількості молоді через еміграцію. Збільшення внутрішньо переміщених осіб впливає на соціальну структуру регіонів).</p> <p>2. Освіта та охорона здоров'я (Нерівний доступ до якісної освіти та медичних послуг у регіонах. Відтік кадрів через недостатню кількість робочих місць).</p> <p>3. Рівень життя та громадська активність (Низький рівень доходів населення у більшості регіонів обмежує купівельну спроможність. Соціальні програми потребують реформування для більш ефективного розподілу ресурсів).</p>	<p>1. Інноваційний розвиток (Розвиток ІТ-сектору в таких містах, як Київ, Львів, та Харків, але слабкий рівень впровадження інновацій у промисловість. Нерівний доступ до сучасних технологій у сільських регіонах).</p> <p>2. Цифровізація (Успіхи у цифровізації державних послуг (Дія), але потреба у розширенні цих сервісів для сільських районів).</p> <p>3. Енергетична інфраструктура (Переорієнтація на "зелену" енергетику, що може створити нові робочі місця та підвищити енергоефективність регіонів).</p>

Рис. 3.1 PEST-аналіз факторів, що визначають рівень соціально-економічного розвитку на регіональному рівні.

Джерело: узагальнено автором на основі [1].

Міжнародні політичні процеси також відіграють суттєве значення в контексті територіального розвитку. Угоди в рамках євроінтеграції формують нові можливості у напрямку експорту вітчизняних продуктів та послуг і залучення інвестицій від закордонних інвесторів. Проте, трансформація регіональних економік відповідно до європейських норм створює неабиякі складнощі. Фінансова участь з боку іноземних фондів в тому числі є запорукою відбудови пошкодженої інфраструктури, втім, її результативність

прямо визначається адміністративною спроможністю на муніципальному рівні. В свою чергу, модернізація судової і правоохоронної систем – один з основних компонентів в процесі побудови привабливого інвестиційного середовища. Зрозуміла та справедлива правова система означає підстави для розвитку підприємницької діяльності на рівні адміністративних одиниць і поживає бізнес-активність суб'єктів бізнесу.

Економічні ризики в процесі забезпечення належного розвитку територій містять будь-які інфраструктурні перешкоди, які унеможливають або обтяжують функціонуючі логістичні зв'язки і здійснюють деструктивний вплив на економічну діяльність. Дуже відчутно зазначене відноситься до депресивних територій, в межах яких стан логістичних і транспортних мереж залишається незадовільним. Стимулювання інвестиційної активності в контексті вкладень в удосконалення інфраструктури також повинні увійти у склад першочергових завдань для урядових органів.

Значний обсяг безробіття є додатковою та дуже значною перешкодою, яка призводить до трудової міграції населення за межі країни. Зазначене створює відток кваліфікованих кадрів та послаблення людського потенціалу територій. З метою роз'язання даного завдання потрібно реалізовувати проекти стимулювання зайнятості, мотивувати малий і середній бізнес, а також визначати умови для створення стартапів. Промислові території зберігають суттєвий потенціал для розвитку, але за умови модернізації виробничих потужностей, що реально здійснити за умови залучення інвестицій і запровадження інноваційних технологій [38].

В площині соціальних факторів, які визначають рівень територіального розвитку, перш за все потрібно зробити наголос на демографічній ситуації, несприятливий стан якої є наслідком послаблення трудового потенціалу територій. З метою подолання даної проблеми варто формувати умови з метою повернення громадян, в тому числі через зростання рівня життя і

стимулювання рівня зайнятості, а також забезпечення можливості працевлаштування для внутрішньо переміщених осіб.

Ще одними ключовими аспектами соціального характеру є освіта і охорона здоров'я. В регіонах наявний все ще недостатній доступ населення до якісних медичних і освітніх послуг, що також посилює дисбаланси між містами і сільськими територіями, виступаючи одним з факторів відтоку працездатного населення з менш розвинених регіонів. Модернізація регіональної інфраструктури в даних галузях повинна бути одним з векторів економічної регіональної політики. Незадовільний рівень доходів громадян знижує купівельну спроможність, і це деструктивно впливає на розвиток внутрішнього ринку. Проекти соціального спрямування вимагають вдосконалення для більш раціонального ресурсного розподілу та зростання рівня активності суспільства. Технологічні чинники формують майбутні вектори інноваційного розвитку територій. Зокрема, Київ, Львів та Харків до початку повномасштабного вторгнення, характеризувалися значними успіхами в галузі інформаційно-комунікаційних технологій та інновацій, втім, в межах інших адміністративних одиниць стан запровадження новітніх технологій був на доволі слабкому рівні [77].

Створення інноваційних кластерів, розбудова інформаційно-комунікаційної інфраструктури і запровадження інноваційних технологій у виробничу сферу виступає ключовою задачею з метою досягнення належного рівня конкурентоспроможності на територіальному рівні. Цифровізація державних послуг на кшталт електронного додатку «Дія» формує суттєвий потенціал для регіонального розвитку, але водночас у сільських громадах досі є потреба для у розширенні доступу до мережі та різних цифрових сервісів. Вкладення капіталу в «зелену» енергетику, зокрема, у розвиток вітрових та сонячних джерел енергії, забезпечують зростання енергоефективності, але ж пов'язані із великими обсягами фінансових ресурсів.

В цілому, представлений PEST-аналіз дозволив комплексно оцінити кореляцію політичних, економічних, соціальних, а також технологічних аспектів на соціально-економічний розвиток територіальних одиниць України. Ключовими загрозами в сучасних умовах, окрім самого стану протистояння агресії, залишаються незбалансований ресурсний розподіл, недоліки інфраструктурного характеру, складна демографічна ситуація, а також слабка активність в контексті запровадження інноваційних проєктів.

3.2. Ключові напрями оптимізації бюджетної політики соціально-економічного розвитку регіонів

Соціально-економічний розвиток виступає ключовим чинником забезпечення добробуту громадян, зростання якості життя і забезпечення процвітання регіонів. Проте, запровадження подібних комплексних змін вимагає суттєвих фінансових ресурсів, перш за все, муніципальних, що забезпечуються внаслідок дії механізмів бюджетного фінансування. Спираючись на оцінювання суспільних потреб та пріоритетів бюджетної політики виокремлюються головні соціально-економічні цілі, що є фундаментом управління бюджетними ресурсами. Ключовими компонентами соціально-економічного розвитку є забезпечення розвитку освітньої сфери, розвиток системи охорони здоров'я, а також інфраструктурна модернізація. В таблиці 3.1 узагальнені ключові компоненти соціально-економічного розвитку і їх зв'язок з метою бюджетної політики.

Таблиця 3.1

Зв'язок ключових компонентів соціально-економічного розвитку регіонів і мети бюджетної політики

Ключові компоненти соціально-економічного розвитку	Мета бюджетної політики	Очікувані ефекти реалізації бюджетної політики
--	-------------------------	--

Освіта	Розширення доступу до якісної освіти; Реформування закладів освіти; Цифрові освітні технології.	Підготовка кваліфікованих кадрів; Запровадження інновацій; Підвищення рівня грамотності громадян.
Охорона здоров'я	Забезпечення доступності медичних послуг; Поширення профілактичних заходів; Оновлення медичного обладнання.	Зниження рівня захворюваності; Зростання тривалості життя; Покращення демографічного стану.
Інфраструктура	Модернізація логістичних мереж; Забезпечення доступу до енергетичних ресурсів; Розвиток цифрових технологій.	Створення нових робочих місць; Зростання ділової активності; Розширення логістичних можливостей бізнес-суб'єктів.

Джерело: сформовано на основі [50]; [80]

В сучасних умовах головним завданням виступає оптимальний перерозподіл бюджетних коштів задля фінансування пріоритетних сфер, що стимулюватиме соціально-економічний розвиток регіонів.

Як зазначає Д.В. Бойченко, раціоналізація бюджетної політики - це основоположний компонент процесу реалізації державних соціально-економічних цілей. Оптимізація управління державними фінансовими ресурсами уможливорює націленість обмежених ресурсів на актуальні сфери задля отримання максимальних соціально-економічних результатів [14].

Модернізація інструментів бюджетного планування і управління витратами виступає основою зростання ефективності використання бюджетних ресурсів, що чинить позитивний вплив на збалансований регіональний розвиток і економічний потенціал територій. Оптимізація бюджетної політики – основа ефективного процесу реалізації державних соціально-економічних цілей. З рисунку 3.1 видно, що раціональний перерозподіл коштів між основними галузями, зокрема, освітою, охороною здоров'я та інфраструктурним розвитком формує передумови для збалансованого економічного розвитку і зростання рівня життя громадян. Розвиток освітньої галузі сприяє зростанню кваліфікації трудових ресурсів, що, у свою чергу, збільшує продуктивність праці і розширює фіскальну базу. Модернізація інфраструктури тягне за собою розвиток транспортних і

логістичних мереж, що збільшує ефективність різноманітних економічних зв'язків. В свою чергу, удосконалення системи охорони здоров'я забезпечує підвищення тривалості і якості життя людей, що безпосередньо пов'язано із рівнем економічної активності. Отже, бюджетна політика, орієнтована на оптимальне управління бюджетними ресурсами, а також їх дієве використання вважається головним фактором досягнення економічної стабільності і соціального благополуччя [13].

Раціональність бюджетних видатків можна вважати основною передумовою, яка формує можливості досягнення належного добробуту громадян. Оптимальний розподіл фінансових ресурсів забезпечує отримання максимального результату за умови мінімальних витрат, направляючи їх на найбільш актуальні вектори соціально-економічного розвитку. Прямий зв'язок між оптимальністю витрат та зростанням рівня добробуту громадян проявляється в забезпеченні доступу до ключових благ, таких як освіта, охорона здоров'я, транспортна і житлова інфраструктура, і це безпосередньо визначає якість життя людей. Процес раціоналізації бюджетної політики націлений на забезпечення максимального рівня ефективності в процесі розподілу обмежених бюджетних ресурсів [28].

Ключовими напрямками оптимізації фахівці вважають перегляд сфер фінансування, програмно-цільовий метод, пріоритетне фінансування і уникнення неефективних видатків. Також варте уваги оцінювання поточних бюджетних видатків і Perezatverdzhennya напрямів фінансування. Метою цього аналізу є визначення тих статей, що не здійснюють визначального впливу на економічний і соціальний розвиток, і переспрямування коштів в більш нагальні і важливі сфери [23]. Доцільним є використання програмно-цільового методу, який уможливорює направлення бюджетних ресурсів на забезпечення конкретно сформованої стратегічної місії, що означає побудову спеціальних програм з чіткими завданнями і результатами, які корелюють із державними пріоритетами. Таким чином досягається транспарентність видатків та зростає

результативність використання бюджетних коштів, тому що весь обсяг ресурсів направляється на забезпечення вимірюваних ефектів [44]. Зокрема, в галузі освіти мова йде про проекти щодо цифровізації освітніх закладів або підвищення кваліфікації педагогічних працівників, а у сфері охорони здоров'я – придбання новітнього обладнання і реалізація програм профілактики.

Пріоритетне фінансування має бути засноване на аналізуванні суспільних і з'ясуванні основних пріоритетів, що вимагають найшвидшого фінансування. Воно означає концентрацію ресурсів у тих сферах, що є критичними для соціально-економічної стабільності, зокрема, це охорона здоров'я, освіта, інфраструктурна архітектура та інновації. Зокрема, в часи настання криз першочерговим може бути фінансування охорони здоров'я або соціальний захист і соціальне забезпечення. Крім того, ліквідація неефективних витрат є запорукою забезпечення оптимального розподілу і споживання бюджетних ресурсів, що, в свою чергу, означає ґрунтовний аналіз всіх видаткових статей бюджетів з метою визначення невиправданих бюджетних втрат, дублювання повноважень або корупційних загроз. Як наслідок, зменшується тиск на бюджет та формується підґрунття для забезпечення його збалансованості і транспарентності.

Раціональна бюджетна політика – ключовий фактор збереження економічної стабільності і розвитку суспільства. Задля реалізації цього стратегічного завдання використовуються різні інструменти оптимізації витрат, що дозволяють збільшити ефективність бюджетного менеджменту і забезпечити направлення коштів на першочергові напрями. На рисунку 3.2 зображені головні методи оптимізації витрат в рамках удосконалення бюджетної політики соціально-економічного розвитку регіонів.

Використання програмно-цільового методу у бюджетному процесі сприяє реалізації бюджетної політики на підставі конкретно окреслених цілей і ефектів. Першочергове фінансування дозволяє акумулювати кошти розвитку головних сфер, які відіграють стратегічно важливу роль для держави. До того

ж, зменшення нерезультативних витратів сприяє ліквідувати невиправдані втрати. На основі зазначеного формується збалансована фінансова система, яка визначає стабільне економічне зростання і підвищення рівня життя.

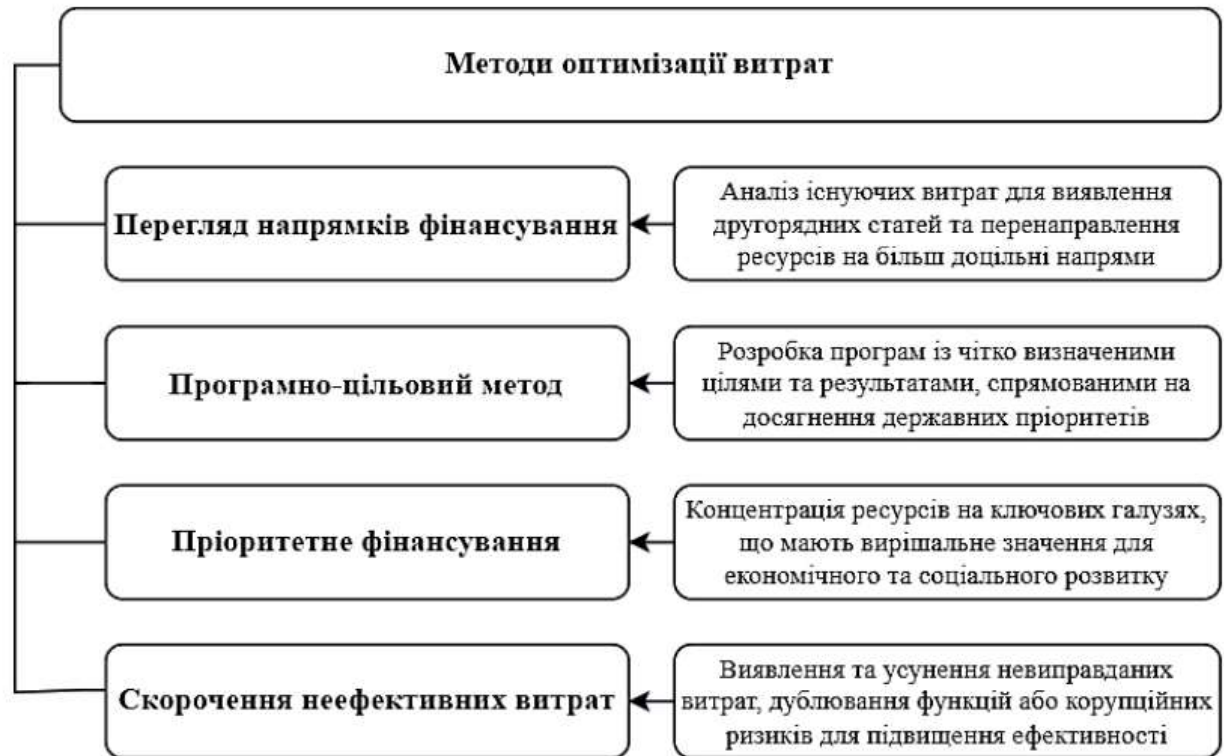

Рис. 3.2 Методи оптимізації витрат в рамках удосконалення бюджетної політики соціально-економічного розвитку регіонів

Джерело: сформовано автором на основі [46].

Рішення у сфері цифровізації змінюють механізми державного управління, визначають прозорість і раціональність розподілу бюджетних ресурсів. Характерним прикладом подібних новацій можна назвати систему електронних публічних закупівель Prozorro, за допомогою якої стає можливим прослідкувати кожен етап процесу закупівель, від надсилання пропозицій суб'єктам до узгодження умов контрактів. Через існування платформи з відкритою інформацією система надає можливість суспільству та бізнес-спільноті контролювати державні видатки, і таким чином збільшувати довіру до владних структур.

Окрім Prozorro, інтенсивно запроваджуються цілісні бюджетні платформи, створені з метою поєднання даних щодо доходів і видатків бюджетів. Ці платформи реалізують можливість доступу інформації з метою аналізу і ухвалення рішень, а також сприяють підвищенню дієвості фінансового адміністрування. Зокрема, застосування електронних платформ з метою організації бюджетного процесу надає можливість в режимі реального часу прослідкувати стан бюджетних показників та визначити ймовірність виникнення загроз невиконання фінансових планів. В якості прикладу потрібно навести інформаційно-аналітичну систему «Прозорий бюджет» (E-data), в межах якої консолідована інформація щодо планування і виконання бюджетів на усіх рівнях бюджетної системи.

Незважаючи на створення електронних систем, подібних Prozorro, в нашій країні дотепер існують суттєві проблеми щодо моніторингу і аудиту по відношенню до бюджетних видатків. Як зазначають фахівці Рахункової палати, нерідко аудитори спостерігають відсутність або ж некоректність інформації, що спотворює оцінку ефективності видатків. Так, в звітах Рахункової палати за 2023 рік відображено виявлення низки порушень, які стосуються фактів нецільового використання бюджетних ресурсів в регіонах [69]. Гласність і транспарентність таких аудитів потрібно підвищувати шляхом зміцнення контролю і постійно інформування суспільства.

Цифровізація публічних фінансів визначає інтеграцію сучасного аналітичного інструментарію, що уможлиблює здійснення комплексного аналізу видатків. За допомогою цих інструментів можна не тільки визначати оптимальність використання бюджетних коштів, але і з'ясувати економічні тренди і наслідки ухвалених рішень. В сукупності із автоматизацією процесів це сприяє суттєвому зниженню адміністративних витрат та оптимізації бюджетного менеджменту. Відповідно до досліджень E-Government Development Index за 2024 рік, за рейтингом Online Services Index Україна

опинилася з 102-го місця в 2018 році на 5-тому місці, що демонструє суттєвий прогрес в процесі розвитку цифрових державних послуг [56].

Використання розробок цифровізації не лише зменшує операційні витрати, але і формує фундамент задля реалізації інноваційних підходів в процесі бюджетного планування на основі адаптивності при перерозподілі ресурсів, що визначає здатність швидко реагувати на різноманітні загрози і більш результативно запроваджувати державні проєкти. Підходи до раціоналізації бюджетної політики суттєво відрізняються в залежності від цілей національного розвитку, темпів розвитку економіки та рівня запровадження інноваційних технологій. В різних державах застосовуються унікальні стратегії, які корелюють з їх індивідуальними потребам і характерними рисами бюджетної системи. В таблиці 3.2 представлені різні підходи до раціоналізації бюджетної політики в різних державах, унаочнюючи приклади позитивного досвіду, їх вплив на економічний розвиток, а також ефекти, які вдалося отримати внаслідок їх запровадження.

Таблиця 3.2

Підходи до раціоналізації бюджетної політики в світових країнах

№	Країна	Підходи до оптимізації бюджетної політики	Ефекти
1	Україна	Запровадження електронних систем закупівель (Prozorro), цілісних бюджетних платформ E-data і транспарентних тендерних процедур	Зменшення рівня корупційних загроз, зміцнення довіри населення, прозорість у перерозподілі бюджетних коштів
2	Німеччина	Використання принципу «чорного нуля» – “Schwarze Null” з метою збалансування бюджету і жорсткий контроль за державними видатками	Довготермінова фінансова стабільність, досягнення мінімуму дефіциту бюджету, підвищення інвестиційного рейтингу
3	Польща	Увага на залученні коштів європейських фондів з метою фінансування пріоритетних програм, удосконалення бюджетної системи і розвиток електронних платформ	Раціональний перерозподіл зовнішніх ресурсів, економічне зростання, удосконалення інфраструктури
4	США	Запровадження системи планування витрат Performance-Based Budgeting, інвестування в	Ефективне використання бюджетних ресурсів, зменшення адміністративних

	цифрову сферу з метою раціоналізації державних послуг	витрат, підвищення якості державних послуг
--	---	--

Джерело: узагальнено автором на основі [4]; [6].

В якості прикладу дієвої модернізації бюджетної політики в нашій країні можна привести існування електронної системи «Прозорий бюджет», яка значно зменшила корупційну складову в складі видатків державних коштів. До того ж, децентралізаційні реформи мали на меті покращення умов на рівні територій, зокрема, завдяки більш раціональному використанню бюджетів громад. Так, раціоналізація витрат в освітній галузі у Чернівецької області призвела до появи можливості облаштувати більше 30 шкіл новітнім обладнанням [70].

Повномасштабна війна, демографічні фактори, а також економічні кризи спричиняють серйозні загрози для бюджетної політики. В воєнний час першочерговими видатками є оборонні витрати, безпека, а також інфраструктурна відбудова, а це знижує обсяг фінансування інших галузей. Даний факт обумовлює необхідність щодо балансування між актуальними потребами і перспективними цілями розвитку економіки. Раціональність бюджетної політики прямо корелює із програмно-цільовим підходом, який допомагає визначити наявність певних ефектів з проведеними видатками, отже, потрібно визначити нераціональні програми і направляти кошти на ефективні напрями. Зокрема, у Польщі внаслідок раціоналізації адміністративних витрат, а також підвищення обсягу фінансування на придбання медичного обладнання було суттєво розширено доступ громадян до сучасних медичних послуг, що зменшило рівень смертності [49].

В свою чергу, оптимізація бюджетної політики в частині планування вимагає декількох основних підходів. Перш за все, потрібно запровадити програмно-цільове бюджетування з метою встановлення кореляції між видатками і стратегічними орієнтирами, особливо, в критично важливих сферах, таких як охорона здоров'я, освіта та інфраструктурна відбудова. Вкрай

актуальним завданням є цифровізація бюджетної політики з огляду на те, що автоматизовані платформи, призначені для фінансового аналізу, прогнозування і бюджетного моніторингу, дозволяють зекономити час і ресурси, а також суттєво підвищити прозорість бюджетної політики соціально–економічного розвитку регіонів.

Висновки до розділу 3

Підсумовуючи викладене, необхідно зазначити наступне. Аналіз доводить, що децентралізація забезпечила зміцнення фінансової спроможності територій, проте її результативність суттєво залежить від здатності місцевих органів влади раціонально споживати ресурси і залучати інвестиційний капітал. Недоліки інфраструктури, нерівність у забезпеченні соціальними благами, великий обсяг безробіття, а також несприятлива демографічна ситуація є серйозним викликом для збалансованого розвитку територій. Суттєвим фактором подолання проблем є цифровізація управлінських процедур, і це обумовлює зміцнення ефективності врядування на місцях і визначає поліпшення бізнес-середовища. Застосування інноваційних технологій у різних сферах має зміцнити конкурентоздатність територій і підвищити рівень їхньої стійкості до зовнішньої дестабілізації. До того ж, недієва підтримка малого і середнього бізнесу на фоні відсутності конкретної і реалістичної стратегії розвитку можуть спричинити посилення економічних дисбалансів між різними регіонами країни. Фокус уваги також має зосередитися на соціальній згуртованості регіонів і розвитку трудових ресурсів. Реалізація проєктів підтримки молоді, розширення можливостей щодо якісної освіти і зростання рівня професійної підготовки визначатиме зміцнення людського капіталу регіонів. Водночас, стимулювання суспільної активності і залучення громадян до управлінських процедур має дати

зростання рівня соціальної відповідальності і дозволити більш ефективно використовувати ресурси.

Раціоналізація бюджетної політики – особливо значущий чинник збалансованого соціально-економічного розвитку територій. При наявності браку фінансових ресурсів, в умовах війни, економічної волатильності і технологічних трансформацій потрібно реалізовувати ефективні та адаптивні підходи до бюджетного планування.

Ключовими перепонами залишаються непрофесіоналізм контрагентів, неефективний контроль за реалізацією бюджетних програм і слабе міжвідомче співробітництво. Ліквідувати ці недоліки можна за допомогою цифровізації, удосконалення інструментів моніторингу і модернізації програмно-цільового бюджетування. Також, аналіз ефективності бюджетних програм сприяє більш ефективному розподілу ресурсів згідно із стратегічними орієнтирами. Варто звернути увагу і на ефективний розподіл ресурсів між критичними галузями – охороною здоров'я, освітою, інфраструктурною архітектурою тощо.

З метою зміцнення дієвості бюджетного менеджменту потрібно реформування системи контролю і аудиту через посилення громадського контролю і експертний аналіз бюджетних видатків, забезпечити кореляцію видатків із чітко визначеними стратегічними результатами, а також удосконалити нормативно-правову основу і ліквідувати бюрократичні перешкоди та досягти найбільш оптимального застосування ресурсів. Отже, реалізація зазначених заходів має забезпечити результативне використання бюджетних ресурсів, соціально-економічний добробут і зміцнення довіри до органів влади.

ВИСНОВКИ

Результати дослідження, проведеного в трьох розділах кваліфікаційної роботи магістра, дозволяють представити наступні загальні висновки.

Теоретичні засади реалізації бюджетної політики як ключового компонента економічної безпеки містять з'ясування сутності бюджетної політики в якості головного механізму державного регулювання, який забезпечує консолідацію, ефективний розподіл та перерозподіл фінансових ресурсів задля забезпечення макроекономічної стабільності і досягнення економічної безпеки держави. Бюджетна політика займає центральне місце в процесі підтримки фінансової рівноваги і стійкості регіонів до внутрішніх та зовнішніх дестабілізацій, що є вкрай важливим з огляду на забезпечення загальнонаціональної безпеки. Виокремлення напрямів бюджетної політики ґрунтується на системному підході, який враховує фактори як внутрішнього, так і зовнішнього середовища, що відображаються на економічній безпеці країни. В межах бюджетної політики визначаються пріоритети регіонального розвитку, зокрема, головними є такі сфери, як охорона здоров'я, освіта, соціальне забезпечення та економічний розвиток як основні компоненти забезпечення економічної безпеки.

Водночас, бюджетна політика містить інструментарій адаптування до раптових економічних та соціальних трансформацій, що уможливляє зниження загроз економічної турбулентності і досягнення довгострокової фінансової стійкості. З огляду на зазначене, бюджетна політика розглядається не тільки як механізм фінансового менеджменту, а і стратегічний компонент загальнонаціональної безпеки, який визначає спроможність держави адекватно відповідати на загрози, зберігаючи сталі темпи економічного зростання та збалансований розвиток в умовах волатильного глобального середовища. В складних умовах війни потрібно досягти стабільності надходжень до місцевих бюджетів, тому що саме це створить можливість для

територій автономно розв'язувати власні фінансові завдання та знизити рівень залежності від бюджету центрального рівня. Водночас, дієва система фіскальних преференцій для суб'єктів бізнесу, які інвестують в кризові території, поживає ділову активність та сприяє створенню додаткових робочих місць. В контексті фіскальної децентралізації потрібно наголосити, що зростання питомої ваги податків, що залишаються у віданні регіонів, зміцнює фінансову незалежність органів місцевого самоврядування та їхню спроможність оперативно відповідати на кризові ситуації. Загалом, раціональна вибудова і ефективна реалізація регіональної політики в умовах антикризового бюджетного менеджменту вимагає застосування дієвих механізмів та важелів. Отже, в даному контексті практична реалізація результативної системи стратегічного планування і моніторингу формує основу для аналізу ефективності регіональної політики та дозволяє оперативно вносити корективи згідно із змінами економічної ситуації.

Проблематика безпеки та розвитку є найбільш актуальними задачами, і одночасно, предметами публічної, зокрема, і регіональної, політики. Втім, якщо безпека спирається на стійкість, збалансованість, резистентність до потенційних загроз, то розвиток прямо пов'язаний із удосконаленням ключових характеристик кожної соціально-економічної системи. Проте, незважаючи на свою, на перший погляд, примітивність, загальне визнання та зрозумілість, існуючі наукові думки в даній сфері створюють підстави для висновків щодо неоднозначного трактування сутності такої економічної категорії, як соціально-економічний розвиток.

Актуальним завданням є також зміцнення спроможності регіональних та місцевих адміністрацій в процесі створення проєктів розвитку і забезпечення координування регіональної політики на основі врахування інтересів всіх зацікавлених суб'єктів і з розумінням їх позицій, особливо всеукраїнських асоціацій органів місцевої влади, що втілюють інтереси територіальних громад для більш результативної реалізації заходів регіонального розвитку.

Здійснений у другому розділі таксономічний аналіз місцевих бюджетів регіонів України за 2021 та 2024 роки мав на меті проведення оцінювання впливу військової агресії на їх фінансову спроможність. Спираючись на шість основних індикаторів, які визначають стан бюджету регіону, зокрема, це – обсяг податкових надходжень до бюджету, обсяг неподаткових надходжень до бюджету, кількість місцевих бюджетів в межах області, темпи приросту кредитування муніципального бюджету, кількість жителів та індекс споживчих цін, були визначені таксономічні оцінки, на основі яких виявилось можливим порівняти стан бюджетної сфери в різних областях. Дослідження продемонструвало суттєві зміни щодо фінансового стану територій, викликані війною. Тільки Дніпропетровська область показала достатню стійкість на фоні здійснення ефективного бюджетного менеджменту. Ціла низка інших областей продемонстрували зменшення рівня таксономічних показників, що є свідченням негативних трендів щодо фінансового стану та необхідності в модернізації бюджетної політики. Особливе погіршення фінансового стану місцевих бюджетів спостерігаються у Львівській, Вінницькій та Кіровоградській областях. Втім, попри визначені негативні тренди розвитку і наявність низки загроз, в нашій країні сформувалося конкретне та системне уявлення щодо значення місцевих бюджетів в умовах війни, а також у період повоєнної відбудови. Ключові загрози для місцевих бюджетів в умовах війни становлять фінансові нерівномірності, зниження самостійності щодо дохідної бази, брак ресурсів, недостатність професіональних компетенцій та практичного досвіду в складних умовах, а також корупція. Водночас, незважаючи на зазначене, саме бюджетна політика на муніципальному рівні повинна стати основою для повоєнної відбудови національної економіки і розв'язання завдань соціального значення.

В свою чергу, формування і запровадження стратегічних проєктів розвитку територій повинна ґрунтуватися на зваженому і цілісному підході, який бере до уваги взаємодію політичних, соціально-економічних, фінансово-

бюджетних, а також технологічних чинників. Оптимальна взаємодія між державною владою, місцевим самоврядуванням, суб'єктами бізнесу, а також активною частиною громадськості виступає підґрунтям забезпечення збалансованого розвитку і досягнення високого рівня соціально-економічного благополуччя адміністративно-територіальних одиниць.

Проведений аналіз сучасних концепцій бюджетної політики щодо управління бюджетними ресурсами демонструє наявність низку значних проблем, у складі яких потрібно відзначити неефективність їх розподілу, обмежену транспарентність фінансових потоків, а також незадовільний рівень контролю за реалізацією бюджетних програм. Незважаючи на великий обсяг досліджень у напрямку даної тематики, потребують додаткових досліджень питання комплексної імплементації цілей соціально-економічного розвитку в бюджетний процес на основі визначення їх першочерговості. Також, недостатньо використовуються цифрові технології в процесі забезпеченні раціональності і прозорості видатків, а бюджетна політика не корегується вчасно під впливом таких негативних чинників, як економічні кризи, воєнний стан та складна демографічна ситуація. Це потребує визначення шляхів оптимізації витрат в рамках удосконалення бюджетної політики соціально-економічного розвитку регіонів. Ця проблематика особливо актуальна в умовах глобальних загроз та викликів, які знижують дієвість традиційних підходів до бюджетного управління, та обумовлює потребу у використанні інноваційних методів, таких як цифровізація бюджетного процесу, удосконалення програмно-цільового підходу і зміцнення моніторингових систем. Раціональна бюджетна політика соціально-економічного розвитку регіонів має спиратися на наукові підходи, які визначають баланс між економічною раціональністю, соціальною справедливістю, а також державними стратегічними цілями.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Bates T. Theories of Entrepreneurship. Theories of Local Economic Development. Perspectives from Across the Disciplines /Ed. By Richard P.Bingham, Robert Mier. Sage Publications. 2011. № 1. P. 48–62
2. Harvey D. Spaces of neoliberalization: towards a theory of uneven geographical development. Wiesbaden: Franz Steiner Verlag, 2005. 132 p., с. 32-42
3. Hirschman A. The strategy of economic development. New Haven: Yale University Press, 1958. 217 p., с. 13-22
4. McGuinness B. D. German cabinet tries to solve ‘no-debt’ crisis after court outlaws budget. BBC Home – Breaking News, World News, US News, Sports, Business, Innovation, Climate, Culture, Travel, Video & Audio. 2023. URL: <https://www.bbc.com/news/world-europe-67624009> (дата звернення: 30.07.2025)
5. Onyshchenko V., Romanova T. Functional directions and strategic priorities of the structural policy of Ukraine. Науковий журнал «Економіка і регіон». Полтава: ПНТУ, 2016. Т. 4 (59). С. 5–10.
6. Performance and accountability report, fiscal year 2024. U.S. Government Accountability Office (U.S. GAO). (б. д.). URL: <https://www.gao.gov/products/gao-25-900570> (дата звернення: 30.07.2025).
7. Rabinovych M., Brik T., Piddubnyi I., Darkovich A., Savisko M., Hatsko V., Tytiuk S. Predicting budget robustness of Ukrainian local self-government during Russia’s war against Ukraine. East European Politics. 2024. P. 1-24.
8. Smith N. Uneven development: nature, capital and the production of space. Oxford: Basil Blackwell, 1990. 344 p., с. 13-22
9. Updated Ukraine Recovery and Reconstruction Needs Assessment Released. World Bank Group. URL: <https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2024/02/15/updated-ukraine-recovery-and-reconstructionneeds-assessment-released> (дата звернення 24.06.2025)
10. Vdovyn M., Zomchak L. Multidimensional Ranking and Taxonomic Analysis of the Regional Socio-Economic Development in Ukraine. International Conference

on Computer Science, Engineering and Education Applications. Cham: Springer Nature Switzerland. 2023. P. 361-370

11. Xin D., Koliada T., Muzychenko G. Assessment of the impact of budget decentralization on sustainable development of territorial communities in Ukraine. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2021. № 7(4). P. 8-17

12. Амоша О.І., Новікова Л.Д., Покотиленко Р.В. Економічна безпека: концептуальне визначення та механізм забезпечення. *Фундаментальні орієнтири науки (гуманітарний та соціально-економічний напрями): Збірник статей за матеріалами проектів Державного фонду фундаментальних досліджень*. 2015. С. 340–354. URL <https://dspace.dsau.dp.ua/bitstream/123456789/5116/1/3.pdf> (дата звернення 15.01.2025)

13. Бабко Н., Севідова І. Роль бюджетних видатків у фінансуванні соціально-економічних потреб сьогодення. *Збірник наукових праць ТДАТУ імені Дмитра Моторного*. 2023. № 2(48). С. 86–94.

14. Бойченко Д.В. Оптимізація використання бюджетних ресурсів у забезпеченні соціально-економічного розвитку. *Економіка і управління*. 2025. №1. с.98-105

15. Бюджетна політика. Сайт Міністерства фінансів України. URL: <https://mof.gov.ua/uk/budget-policy> (дата звернення 10.01.2025)

16. Бюджетний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text>. (дата звернення 30.10.2024)

17. Вартість війни. Fiscal Policy Research Center. URL: <https://fiscalcenter.org/costofwar> (дата звернення 18.05.2025)

18. Васильєв О.В., Гур'єв В.О. Теоретичні засади державної регіональної політики в умовах реалізації антикризового управління. *Проблеми економіки*. 2024. № 3 (61). с.135-141

19. Веб-портал Міністерства фінансів України Open Budget. URL: <https://openbudget.gov.ua/> (дата звернення: 18.05.2025)

20. Видатки місцевих бюджетів на відновлення у 2023 році. Fiscal Policy Research Center. URL: <https://fiscalcenter.org/project/local-recovery-finance-shadow-report/> (дата звернення 20.06.2025)
21. Видатки Фонду ліквідації наслідків збройної агресії у 2023 році. Fiscal Policy Research Center. URL: <https://fiscalcenter.org/project/war-recovery-fund-2023-ukraine> (дата звернення 01.07.2025)
22. Виконання доходів місцевих бюджетів. Міністерство фінансів України. URL: <https://mof.gov.ua/uk/vykonanniadokhodiv-mistsevykh-biudzhetiv> (дата звернення 15.03.2025)
23. Возняк Г., Коваль В. Видатки місцевих бюджетів через призму війни в Україні. Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. 2022. № 2 (154). С. 9–14.
24. Гнатенко В. Загрози економічній безпеці держави в умовах глобалізації. Аспекти публічного управління. 2021. Том 9, № 1. С. 55–62.
25. Гонта О. Проблеми диспропорційності економічного зростання національного господарства України та її окремих регіонів. Проблеми і перспективи економіки та управління. 2018. № 2. С. 57–63. DOI: [https://doi.org/10.25140/2411-5215-2018-2\(14\)-57-63](https://doi.org/10.25140/2411-5215-2018-2(14)-57-63)
26. Господарський кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text>. (дата звернення 30.10.2024)
27. Гриценко А.А. Економіка України на шляху до інклюзивного розвитку. Економіка і прогнозування. 2016. № 2. С. 9–23. DOI: <https://doi.org/10.15407/eip2016.02.007>
28. Дацій Н., Бойчук Л., Кравченко Ю. Основні концепції соціально-економічного розвитку територій в контексті розвитку місцевого самоврядування в умовах європейської інтеграції. Публічне управління та митне адміністрування. 2022. Спец. випуск. С. 39–44

29. Дем'янишин В. Теоретичні засади бюджетної політики. Світ фінансів. 2007. Випуск 1 (10). С. 19-34.
30. Держбюджет на 2024 рік ухвалено (09.11.2023 р.). Асоціація міст України. URL: <https://auc.org.ua/novyna/derzhbyudzhhet-na-2024-rik-uhvaleno> (дата звернення 03.03.2025)
31. Деякі питання реалізації у 2021-2023 роках Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 12.05.2021 №497-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/497-2021-%D1%80#Text> (дата звернення 26.05.2025)
32. Долішній М. І. Регіональна політика на рубежі ХХ-ХХІ століть: нові пріоритети: монографія. К.: Наукова думка, 2006. 520 с., с. 20-24
33. Економіка регіонів України в умовах війни: ризики та напрямки забезпечення стійкості: наук. аналіт. вид. / наук. ред. І. З. Сторонянська; ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України». Львів, 2022. 70 с. (Серія «Проблеми регіонального розвитку»).
34. Єдиний казначейський рахунок: Міністерство фінансів України. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/ekr/> (дата звернення 11.12.2024)
35. Звіт з оцінки результативності реалізації Державної стратегії регіонального розвитку на 2021–2027 роки за 2023 рік. URL: <https://dei.kyivcity.gov.ua/content/2023str.html> (дата звернення: 5.03.2025)
36. Івашко О.А. Збалансований соціально-економічний розвиток як об'єкт регіональної політики: теоретичні підвалини. Socio-economic problems of the modern period of Ukraine. 2024. № 4(168). с.16-23
37. Інституційні фактори стійкого розвитку регіональних соціально-економічних систем: монографія / В.П. Решетило, Г.В. Стадник, І.А. Островський та ін.; за заг. ред. В.П. Решетило; Харк. нац. акад. міськ. госп-ва. Х.: ХНАМГ, 2013. 241 с.
38. Кансо А., Коваленко С. В. Прогнозування у системі методів регулювання соціального капіталу національної економіки. Ефективна

- економіка. 2019. № 12. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7700>
DOI: 10.32702/2307-2105-2019.12.162 (дата звернення: 16.08.2025)
39. Кіш Є. Європейські принципи та функції євро-регіонального та транскордонного співробітництва. Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського: Історичні науки: зб. наук. пр. 2019. № 1(47). С. 46-51. DOI: <https://doi.org/13.33310/2519-2809-2019-47-1-46-51>
40. Краснопольська Т. М. Регіональна політика України: типи та інструменти. Актуальні проблеми політики. 2016. Вип. 58. С. 189–202.
41. Красностанова Н. Е. Фінансовий механізм управління збалансованим розвитком регіону. Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. Серія економічна. 2023. №3–6. С. 314–321.
42. Кужелєв М. О., Плахотнюк В. В. Формування місцевих бюджетів в умовах бюджетної децентралізації. Економічний вісник університету. 2018. Вип. 36(1). С. 302–312
43. Кужелєв М.О., Нечипоренко А.В., Стабіас С.М. Видатки місцевих бюджетів на відновлення: тенденції, виклики та перспективи. Економіка та суспільство. 2025. №78. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/53215/1/%D0%9C_Kuzheliev_A_Nechyporenko_S_Stabias_ES_78_2025_FEU.pdf (дата звернення 03.06.2025)
44. Ливдар М., Ярошевич Н., Кондрат І. Прозорість бюджету та залучення громадськості до бюджетного процесу на місцевому рівні. Економіка і суспільство. 2018. № 17. С. 562–567
45. Лукеря Т. Що зараз відбувається з державною політикою відновлення громад і які питання треба врахувати. Портал «Децентралізація». 2023. URL: <https://decentralization.ua/news/17127> (дата звернення: 12.04.2025).
46. Лютий І., Рожко О., Лютий С. Оптимізація видатків державного бюджету України в умовах війни. Світ фінансів. 2022. № 4 (73). С. 46–55. DOI: <https://doi.org/10.35774/sf2022.04.045> (дата звернення: 29.09.2025).

47. Малиновська О.Я., Ватуляк Р.Я. Теоретичні підходи до стимулювання економічного розвитку регіонів. Збалансоване природокористування. 2025. №1. с.78-83
48. Малиновська О.Я., Ревуцький А.І. Теоретичні основи ефективності функціонування органів місцевого самоврядування. Збалансоване природокористування. 2022. № 3. С. 70–77. DOI: <https://doi.org/10.33730/2310-4678.3.2022.266561>
49. Медична реформа в Польщі. Укрінформ – актуальні новини України та світу. 2017. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/2237913-korupcii-rozbulisa-cerg-ni-medicna-reforma-vpolsi.html> (дата звернення: 30.07.2025).
50. Національна економічна стратегія на період до 2030 року: Постанова Кабінету Міністрів України від 03.03.2021 № 179. URL: <https://edata.gov.ua/pages/law/nationalStrategyEconomic-2030.pdf> (дата звернення: 29.07.2025).
51. Нечипоренко А. В. Фінансові інструменти регіонального розвитку: теоретичний аспект. Сучасні тенденції економічного розвитку регіонів: теоретичні та прикладні аспекти: матеріали VI Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції. Одеса: ОДАБА, 2024. С. 170. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/49218/1/A_Nechyporenko_ST%D0%95RR_2024_FEU.pdf (дата звернення 02.08.2025)
52. Онищук І. Аналіз виконання місцевих бюджетів за 2022 рік. Децентралізація. 2023. URL: <https://decentralization.ua/news/16105/> (дата звернення 19.04.2025)
53. Онищук І. Аналіз виконання місцевих бюджетів за 2023 рік. Децентралізація. 2024. URL: <https://decentralization.ua/news/17747> (дата звернення 27.05.2025)
54. Онищук І. Аналіз місцевих бюджетів за січень-квітень 2024 року. Портал «Децентралізація». URL: <https://decentralization.ua/news/18256?page=70> (дата звернення 01.02.2025)

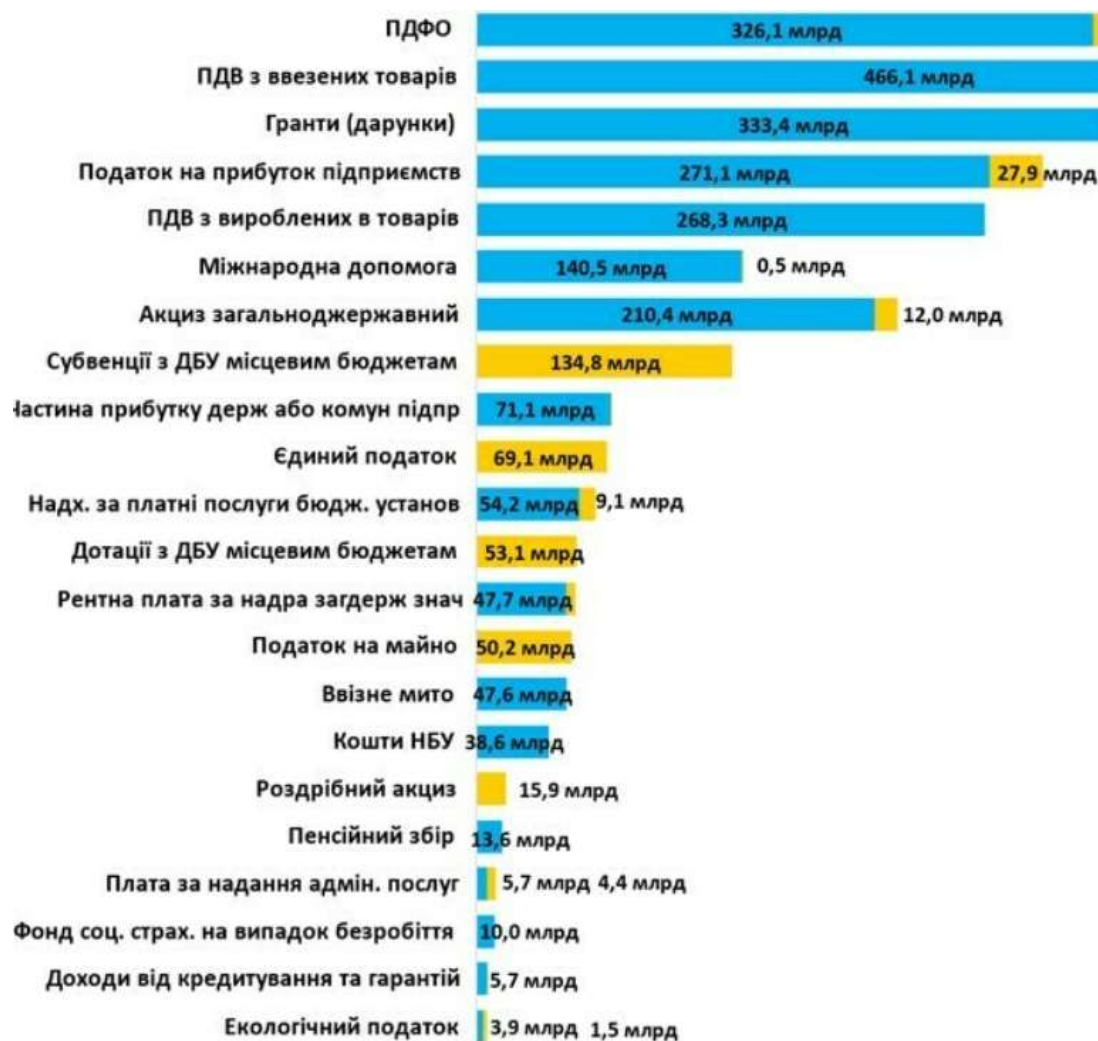
55. П'ять громад отримають 540 млн грн на відновлення житла. Міністерство розвитку громад та територій України. URL: <https://mindev.gov.ua/news/piat-hromad-otrymaiut-540-mln-hrn-na-vidnovlennia-zhytla> (дата звернення 02.07.2025)
56. Підвищуємо рівень розвитку цифрових державних послуг – Комітет з питань цифрової трансформації. Офіційний веб портал парламенту України. 2024. 24 вересня. URL: https://www.rada.gov.ua/news/news_kom/253877.html (дата звернення: 30.07.2025).
57. Плахотнюк В. В. Теоретичні основи забезпечення фінансової самостійності регіонів. Економіка та суспільство. 2023. Вип. 56. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-56-157>
58. Плахотнюк В.В. Соціально-економічний розвиток регіонів України: виклики та стратегічні перспективи. Економіка та суспільство. 2024. №70. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/5427/5371> (дата звернення 01.08.2025)
59. Порплиця Н. Б. Основні положення державної стратегії регіонального розвитку України на 2021–2027 роки. Проблеми міжнародних відносин. Київ: КиМУ, 2021. Вип. 18. С. 298–313
60. Порплиця Н.Б., Сидоренко Ю.В., Дмитрієв Г.В. Аналіз виконання Плану заходів на 2021–2024 роки з реалізації Державної стратегії регіонального розвитку на 2021–2027 роки. Розвиток міста. 2025. №1(01). с.97-102
61. Про внесення змін до Бюджетного кодексу України : Закон України від 17.09.2020 № 907-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/907-20#Text> (дата звернення 22.02.2025)
62. Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо запровадження середньострокового бюджетного планування: закон України від 6 грудня 2018 року № 2646-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2646-19#Text>. (дата звернення 20.01.2025)

63. Про внесення змін до Типової програмної класифікації видатків та кредитування місцевого бюджету : Наказ Міністерства фінансів України від 03.08.2023 № 427. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0427201-23#Text> (дата звернення 01.07.2025)
64. Про Державний бюджет України на 2024 рік : Закон України від 09.11.2023 № 3460-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-20#n244> (дата звернення 26.02.2025)
65. Про засади державної регіональної політики: Закон України від 05.02.2015 р. № 156- VIII. Законодавство України: сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/156-19#Text> (дата звернення 20.04.2025)
66. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки: Постанова Кабінету Міністрів України від 5 серпня 2020 р. № 695. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text> (дата звернення 28.05.2025)
67. Про затвердження Змін до Переліку територій, на яких ведуться (велися) бойові дії або тимчасово окупованих Російською Федерацією : Наказ Міністерства розвитку громад та територій України від 15.07.2025 № 1151. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1120-25#Text> (дата звернення 01.07.2025)
68. Про затвердження складових Програмної класифікації видатків та кредитування місцевого бюджету : Наказ Міністерства фінансів України від 20.09.2017 № 793. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0793201-17#Text> (дата звернення 01.07.2025)
69. Про розгляд Звіту про результати аудиту ефективності використання субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на забезпечення окремих видатків районних рад, спрямованих на виконання їх повноважень: Рішення № 13-2. 2023.
70. Проект Програми економічного і соціального розвитку Чернівецької області на 2024 рік (Звіт Департаменту регіонального розвитку обласної

- державної адміністрації). 2024. URL: <https://bukoda.gov.ua/storage/app/sites/23/uploaded-files/Програма2015-12.pdf> (дата звернення: 29.01.2025).
71. Прокопчук О.Т., Пташник С.А. Економіко-математичне моделювання доходів місцевого бюджету. Банківська справа. 2020, № 2. с.115-124
72. Пуцентейло П.Р., Завитій О.П. Особливості формування стратегії управління економічним розвитком регіону. Подільський вісник: сільське господарство, техніка, економіка. Економічні науки. 2017. Випуск 27. С. 298–308.
73. Ревенко О. В. Стратегічні аспекти митного та податкового регулювання. Інфраструктура ринку. 2019. № 29. с. 482–483
74. Розпорядження про затвердження плану заходів на 2021–2023 роки з реалізації Стратегії розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1687-2021-%D1%80#Text> (дата звернення: 05.03.2025).
75. Рябушка Л. Б., Журавка О. С., Салов Д. О. Роль місцевих бюджетів у відновленні регіонального розвитку. Бізнес Інформ. 2024. № 4. С. 214–221.
76. Савастєєва О.М., Мотиль А.І. Бюджетна політика як механізм нівелювання світових геополітичних викликів. Дослідження фінансових інституцій та інструментів розвитку держави, територій та суб'єктів господарювання: теоретичні, методологічні та практичні аспекти: Збірник матеріалів VIII Міжнародної науково-практичної конференції 24 жовтня 2024 року м. Одеса. Одеса: ОНУ ім.І.І.Мечникова, 2024. с.45-47
77. Сокирко О. С., Плахотнюк В. В. Аналіз стану доходів місцевих бюджетів при реалізації реформи бюджетної децентралізації. Бізнес-Інформ. 2019. № 7. С. 304–311.
78. Стратегічне планування регіонального розвитку: Урядовий портал. URL: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/regionalna-politika/strategichne-planuvannya-regionalnogo-rozvitku> (дата звернення 08.05.2025)

79. Хрущ Н., Форкун І., Гордєєва Т. Моделювання та статистична оцінка рівня ефективності фінансової децентралізації бюджетів ОТГ в Україні. *Modeling the development of the economic systems*. 2022. № 1. С. 153-163.
80. Цілі сталого розвитку: Україна (Національна доповідь 2017). Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. 2017. URL: <https://me.gov.ua/view/22e86f94-a9dd-421e-adcb-e38748a4b7cb> (дата звернення: 29.07.2025).
81. Чугунов В. І. Бюджетна політика економічного зростання. *Агросвіт*. 2022. № 1. С. 88–94
82. Що відбувається з місцевими бюджетами? CASE Україна. URL: [https://cost.ua/shho-vidbuvayetsya-zmistsevymy-byudzhetamy/](https://cost.ua/shho-vidbuvayetsya-z-mistsevimi-byudzhetamy/) (дата звернення 23.06.2025)

ДОДАТКИ

ТОП надходжень до державного та місцевих бюджетів за 2024 рік

(загальний та спеціальний фонди із трансфертами)

■ державний бюджет
■ місцеві бюджети

Приріст надходжень місцевих бюджетів за січень-грудень 2024/2023 років

млрд грн, % росту

● 2023 рік ● 2024 рік ● Приріст 2024/2023, %

Доходи загального фонду (без трансфертів) за січень-грудень 2024/2023 років

